

Pronus singulis diebus Dominicis clarè & distinctè immediatè post Evangelium populo legendus

PELLO AGIRRE

Abstract

Pronus singulibus diebus... is one of the oldest texts in Souletin dialect. It was printed for the second time in 1874. In the present article, after some historical notes, we identify one of the text sources: the second part was taken from the Pregari(o)ac by Bishop d'Olce, with a few changes, mainly to accommodate the original (published in two different versions: Southern Navarresse and Labourdin) to the Souletin dialect. The paper devotes a section to a detailed description of spelling considerations. The edition which is included is based on the unicum from the first edition, kept at the Bibliothèque Nationale in Paris.

This is an anonymous text, and in the paper we develop the hypothesis that Athanase Belapeire, author of the Souletin catechism in 1696 (Catechima Laburra) may be the author of the Pronus. This idea springs from the prologue to the catechism, in which Belapeire mentions having written a pronus for the priests in Zuberoa a considerable time before. In our approach to the question of authorship, a detailed comparison of the spelling and lexicon in both works has been carried out. As a result we have found peculiar features which relate the two texts to each other amongst the whole of contemporary works.

1. Sarrera*

Pronus Singulis diebus Dominicis... (c. 1676) zubererazko testua da, euskalki hartan inprimatuta iritsi zaizkigunetan zaharrena, hain zuzen ere. Ez dira asko garai hartako zuberera erakusten duten zuzeneko lekukoak (ik. Agirre 1996: 69-70), besteak beste, zenbait zuberotarrek (Oihenartek, esaterako) bere sorterriko hizkera hedatu eta

(*) *Athanase Belapeire: Catechima laburra (1696)* izenburuko doktore-tesiko seigarren kapitulua da, funtsean, artikulua hau, zertxobait moldatua. Eskerrak eman nahi dizkiogu, hasteko, Andolin Eguzkitza zuzendariari, beti laguntzeko prest izan baitugu. Esker mila Ludo Dockx adiskideari, bibliografia biltzen urgatzi eta Iparraldeko adituekin harremanetan jarri gintuelako. Eskerrak Iñaki Alegria informatika irakasleari eta Patxi Altuna filologia irakasleari. Eskerrak Eusko Jaurlaritzako Hezkuntza, Unibertsitate eta Ikerketa Sailari, tesia egiteko eman zigun dirulaguntzagatik. Eta eskerrak Joseba Lakarra editoreari egin dizkigun ohar ororengatik.

aldameneko euskalkietara hurreratu zuelako. XVI. mendekoa da Leizarragak Itun Berriaren ondoren ezarritako hitz zerrendatxoa. XVII. mendeko lekuko gehiago dago: Belaren atsotitzak, Tartasen *Onsa*-ko hiru testu laburrak (inprimatzeko egokia dela baieztatzen duena, A. de Conget-ek de B. Jauregiberrik sinatua; P. Darhetz-ek autoreari eskaini bertsoak; eta Bonnecase Mauleko erretorearen testutxoa), *Arima Penitentaren...* argitaratzeko modukoa dela baieztatzen duen oharra (Bonnecase Mauleko erretoreak eta Fr. Nicephore fraideak izenpetua), Oihenartek neurtitzei erantsitako hiztegiñoa (besteak beste, Zuberoako eta Basabürüko hitz batzuk azaltzen dituena), *Pronus Singulis...* hau eta Belapeireren *Catechima laburra*. Artikulu honetan *Pronus*-en edizioa eskaintzen dugu, Pariseko Bibliothèque Nationale-n dagoen aleaz —hots, lehen argitalpeneko ale ezagun bakarraz— baliatuz. Oraindaino, bigarren edizioiko aleetatik aipatu izan da (ikus *FHV* edo *OEH*).¹

1.1. Pronoa zer zen

Pronoa meza nagusiaren etenaldi antzeko bat zen, igande eta bestetan ebanjelioa irakurri ondoren egin beharrekoa.² Frantziako elizbarrutietako ohiturak bat datoz pronoarene edukiari dagokionez: Aita Gurea, Agur Maria eta Sinisten Dut esaten dira, Jainkoaren eta Elizaren manamenduak, eta hildakoentzako, Aita Santuarentzako, erregearentzako eta tokian tokiko jaunarentzako otoitzak; ondoren irakaspenak³ egiten zituen erretoreak. Saint-Malo elizbarrutiko apezpikuaren arabera (1706an), esaterako, eguneko ebanjelioa edo kristau moralaren punturen bat azaldu behar da. Ahal

(1) Artikuluan laburdura hauek darabiltzagu, besteak beste (*OEH*-tik jasoak dira zenbait):

AS = Agirre Sarasola 1997, doktore-tesia; zenbakiak (adibidez, AS 201) orrialdea adierazten du.

Boss = Bossuet

Bp = Belapeire. Bp I, II = Belapeireren liburuko bi parteak (*Catechima laburra* eta *Catechimaren bi garren partia*). *BpHitz* = "Belapeireren Hiztegia", gure tesiko V. kapitulua

CatLan = *Catichima* (...) *Le Quien de Laneufville* (...)

CatLav = *Bayonaco Diocesaco Bi-garren Catichima* (...) *Lavieuxville* (...)

CatOlo = *Catechima Oloroeco dioceazaren cerbutchuco* (...), Jacques de Maytie-k egindako itzulpena, 1706

CatOlo2 = *Catechisma Oloroeco dioceazaren cerbutchuco* (...). François de Revol-en manuz argitaratua. *Vinson* 44.c.d. darabilgu (1770)

FPrBN = *Formulaire de Prône* (hots, *Pregariac Bayonaco Diocezacotz*)

IganPr = *Igantectaco Pronoua, eta hilen pronoua* (c. 1757)

OthoiCant = *Othoitce eta cantica espiritualac Çubero herrico*

Pregarioac, Preg. = *Pregarioac Bayonaco Diocezacotz*

Pronus, Pr. = *Pronus Singulis diebus Dominicis* (...)

Ress = Ressegue

V = bokala. C = kontsonantea

(2) "[...] Igandetan bere Parropietaco Mecetan, eta lekhuetaco costumaren arauera berce Bestetan" (*FPrBN* [ii]); "goure jaun Apezcupiac [Charles de Salettes-ek] [...] nahi du, aiticinera erretorec Igante guciez eguin decen pronoua; eta Igante eta Bestez eracax decen Cathechima goïcan pronouaren ondoan; edo vezperetan" (Bp I, 18/19).

(3) Fededunen heziketa ez da gaztetan ikasitako katiximan gelditzen, etengabea izan behar du, federearen misterioetan sakontzeko. Beraz, badira gazteentzako irakaspenak baino sendoago diren beste batzuk, helduei zuzenduak. Fr. Lebrun-ek azaltzen duen legez, hauek hiru motakoak ziren: "l'exhortation ou l'instruction familière prononcée dans le cadre du prône des dimanches et jours de fête; la prédication extraordinaire, notamment les stations d'Avent et de Carême; enfin les sermons prêchés plusieurs jours consécutifs lors des missions, ces temps forts et exceptionnels de la vie paroissiale" (1979: 44).

izanez gero, pronoa eta irakaspenak erretoreak berak egin behar ditu, ez bikarioak edo bestek. Amaitzeko, besta, barau nahiz asteko elizkizunei buruzko oharrak esaten ziren, eta, aldian behin, ezkontzen berri emateko *kridak* egin edo apezpikuaren manamenduren bat irakurri (Lebrun 1979: 44 eta ond.).⁴

Oloroeko elizbarrutian, Charles de Salettes apezpikuak agindu zien erretoreei, 1686ko ordenantzetan, igandero pronoa egiteko. Belapeire ofizialak apezpikuaren manua gogorarazten du, *Catechima laburra*-ren aurretik ezarritako ordenantzan (Bp I, 20); pronoarendoren, edo bezperetan, dotrina irakatsi beharko dute erretoreek, euskaraz, eta astean zehar ikasitako galdera-erantzunak esanarazi haurrei. Belapeirek, katiximaren bigarren partean, pronoa zer den azaltzen du (iturria Bossueten dotrina da); pronoa parropia mezan egiten da, eta bi zati nagusi dauzka: "Lehena da Gingoaz manatu den othoitcia, eliçaco gucien, honen Artçain, Princê, eri, desditchatu, eta haur beharretan diren orentaco", eta bigarrena "Erretorac honi iarraiki eraciten deritçon arguiac" (II, 10, 11). Bestalde, *pregari(o)ak* esaten diote pronoari Baionako elizbarrutian.

1.2. *Pronus Singulis Diebus Dominicis* (c. 1676)

Lehenengo edizioko ale bakarra aipatzen du Vinsonek (36.a), Antoine d'Abbadie-rena, hain zuzen ere. Galdutzat jotzen genuen *unicum*-a, ezen egun betiere bigarren edizioa aipatzen baita (cf. *OEH* nahiz *FHV* 470), baina Pariseko Bibliothèque Nationale dago (Z basque 867).⁵ Aleak portadarik ez du, eta ez dakigu zein moldiztegitan nahiz zein urtetan inprimatu zuten. 1676 urtearen ingurukoa dateke; izan ere, data hori darama 27-28. orrialdeetako Maytie apezpikuaren oharrak.

Dagoeneko aipatu dugunez, *Pronus*-ek izan zuen bigarren edizioa: Abbadiek bere alea inprimarazi egin zuen 1874an (Baiona: Mme Veuve Lamaignère); berrogeita hamar ale argitaratu ziren. Edizio berrian, besteak beste, lehenengoaren orrialdebanaketari eta ortografiari eutsi zitzaion, eta ondorengo sarreratxoak dator hasieran:

Le petit livret que nous reproduisons est probablement le premier ouvrage qui ait été imprimé en dialecte basque souletin.⁶ Il a été publié en 1676 par M^{sr} Arnauld-François de Maytie, évêque d'Oloron, le troisième de la noble famille de Maytie, de Mauléon, qui ait occupé ce siècle. Il est à présumer qu'il l'aura écrit lui-même dans sa langue maternelle.

On ne connaît de cet opuscule qu'un seul exemplaire, lequel est en notre possession. Nous l'avons fait reproduire dans sa justification et page pour page, ligne pour ligne, sans rien changer ni à l'orthographe, ni à la ponctuation.

(4) Cf. Bp I, 26: "[...] erretorec ourthechal Pronoarendoan, Ordenança haur goraki iracourturen die domi seinthoreren bi ondoco lehen Igantetan". *Pregarioen* amaieran ondokoa dugu: "Baldin bada astean Bestaric, Vigiliaric, Gartharic, Ezcontçaco Banaric, Amonacioneric, Escumicuric, edo Jaun Superioremanamenduric, &c. hemen beharco dire publicatu" (30).

"Depuis 1695, les curés ne sont plus tenus de publier les actes de justice et autres qui regardent les intérêts particuliers. En fait, avant même cette date, de nombreux évêques ont interdit de telles publications, les tolérant tout au plus à la fin de la messe" (Lebrun 1979: 45).

(5) Aleak "Collection Antoine d'Abbadie" dioen zigilua darama ezarria 1, 17 eta 33. orrialdeetan.

(6) Abbadie-k ez zituen, bada, Tartas eta Oihenarten lanak zubererazkotzat jotzen.

Cet écrit et le catéchisme de Bela-Peyre, qui fut imprimé quelques années plus tard (en 1695), sont un témoignage du peu de variation, ou plutôt de l'absence de variation dans le dialecte souletin depuis deux cents ans.

Urrugne, le 26 Mars 1874.

ANTOINE D'ABBADIE,
Membre de l'Institut."

Nork idatzi zuen *Pronus*? Abbadie-k uste zuen Arnaud-François de Maytie gotzainak berak idatziko zuela. Baina, agian, garai hartan Zuberoako bikario jenerala zen Belapeirek ondu zuen; izan ere, *Catechima laburra*-ren hasierako ordenantzak ondokoa dakar:⁷

Hartacoz Çuberoaco Juge espiritual beçala ordenatcen dugu Herri hontaco erretor, eta Vicari orori, Jesus-Christen doctrina uscaraz eracax eta enthelega eraci diecen bere Parropiacoe, gutiena igante oroz, Meçaco *guibaurec aspaldian uscaraz eguin dericiegun pronoarend ondoan* [...] [etzana geurea] (I, 19).

Belapeirek idatzitako pronoa ezagutzen dugun *Pronus* inprimatua ote? Belapeirek Zuberoako apaizei egin zien pronoa, eta hauek bazeukaten. Kontuan har pronoko otoitzak eta gainerakoak hitzez hitz errepikatu behar zirela liburutik irakurriaz; hala agintzen die, esaterako, d'Olce Baionako apezpikuak erretoreei 1651ko pregarioran.⁸ Beraz, inprimatua egon behar zuen (edo bestela kopiak eskuz egin). *Pronus* inprimatu zenetik Belapeirek aipatu den ordenantza idatzi bitarte hogeiren bat urte igaro zirenez, "aspaldian" egokia da.

Bestalde, kontuan izan behar da prono gutxi inprimatzen bide zirela. Hasteko, hartzaileak apaizak baino ez ziren. Gainera, pronoen testua dotrinena baino aldagaitzagoa zen, muga estuagoak zituen, nolabait, eta zailagoa iruditzen zaigu, esaterako, idazle askok pronoa idaztea edo elizbarrutiko apezpiku berriak aurrekoaren pronoa gaitzestea eta beste bat ezartzea. Liburu txiki eta galtzeko erraz hauen zenbait edizio ale bakarrari esker ezagutzen ditugunez, edizio batzuk galdu direla pentsatzekoa bada ere, prono gutxi argitaratzen ziren, ziurrenik. Zuberoari dagokionez, 1676 ingurukoaren ondoren ezagutzen dugun hurrengoa 1757 inguruko *Igantetaco Pronoua* da. Baionako elizbarrutian, dagoeneko aipatu den 1651ko pronoa dugu, mende amaieran, aldaketarik gabe, dotrinatxo baten baitan beste apezpiku batek berrargitaratua. Vinson-ek ez du beste euskal pronorik aipatzen liburuak gaika sailkatzen dituen aurkibidean (cf. Vinson-Urquijo 456). Dena dela, Richelieu-ren dotrinaren Pouvreau-ren itzulpenean (1656), "pregariac" agertzen dira (295-307). Biarnoko inprimatzeak hiru liburukitan bildu dituen Lavagne-k prono bakarra aipatzen du: zubererazko 1757koa, hain zuzen (cf. *Recension des impressions {...}*), III, Table, *prône*).

(7) *Catechima laburra*-ko pasartea irakurri zuelarik, Larrieu doktorea ere hipotesi berera iritsi zen (cf. Vinson-Urquijo 560).

(8) "Erretor guciec [...] iracurrico dituzte, eta hitzez hitz erranen, deusic berretu, edo gutitu gabe, Liburu hunetan diren Pregario hauc" (*FP+BN* [ii]). Pregarioen hasieran ere "Liburian iracurtuz erran beharda gucia" (1) agintzen da.

1.3. D'Olce apezpikuaren *Pregari(o)ak*, zubererazko *Pronus*-en iturri⁹

Pronus testuak 33 orrialde dauzka, eta bi prono eredu eskaintzen ditu. Bigarre-na, hilen mezetan eta esan beharrekoa ("Pronus pariter legendus singulis diebus feriae secundae, Obitus, Nonis, & Anniuersarijs [...]", 28-33), Baionako d'Olce apezpikuak inprimarazi zuen liburutzoko hilen mezetako *pregari(o)*en zubereratzea besterik ez da. Hasierako pronoari dagokionez, ez dugu aurkitu parekotasun estu-rik.

D'Olce gotzainaren manuz, pronoaren otoiitez osatutako bi liburuxka argitaratu ziren (G. de la Court, Bordele, 1651). Bi edizioek eduki berbera zuten, baina euskalki desberdinetan emanik: lapurteraz bata (*Pregarioac Bayonaco Diocezacotz*; Vinson 23.a) eta behe-nafarreraz bestea (*Pregariac Bayonaco Diocezacotz*; Vinson 23.b). Bieta-ko bat bestearen moldaketa dateke, funtsean —hitz batzuk gorabehera—, testu bera baitute. Hizkera aldatzeak sortutakoak dira ezberdintasun asko eta asko: *L egunean* / *BN egunian*, *bilduçarete* / *bilducirete*, *hunetara* / *huntara*, *odolztatuaren* / *odolztatiaren*, etab.

Lapurterazko edizioko ale guztiak galdu egin dira, baina Leon de la Lanne Baio-nako gotzainari (1688-1700 tartean apezpiku izandakoari) esker eskuragarri zaigu testua; izan ere, *Doctrina Christiana* (Vinson 23.f) liburuñoan *Pregarioac* datoz (17-36). La Lanne-ren dotrinatxoa 1690 edo 1695 inguruan izan zen inprimatua (cf. Vinson-Urquijo 545). Urquijoren alea erabili dugu. Behe-nafarrerazko edizioari dagokionez, berriz, ale ezagun bakarra Bonaparterena zen, eta honek bitan berrinpri-matu zuen 1866an (Vinson 23.c: Baiona; 23.d: London).

Edizioei buruz dakigunaren arabera, 1651 urteko ez baliatu beharko zuen *Pronus*-en izkiriatazailak; baina bietan zein argitaraldiz, baldin eta bakarra erabili bazuen? Alderaketa egin eta lapurterazko testutik hurbilago dabilela agertu da (zubererazko testuaren orrialde zenbakia eskainiko dugu bakarrik):

Pronus (29, 31) eta *L Purgatorioco* / *BN Purgatorietaco*; *Pronus* (30) *berbecigui* (ik. gure ediz.), *L bereciqui* / *BN particularqui*; *Pronus* (30) *hirouretan Pater*, *L hirur etan Pater noster* / *BN hirur Pater noster*; *Pronus* (31) *bostetan Pater*, *L bortz etan Pater nos-ter* / *BN borz Pater noster*; *Pronus* (31) *amoina*, *oberescu*, eta *besté obra honez*, *L amoi-ñez*, *offrendez*, eta *hunelaco bertce obra onez* / *BN limosnaz*, eta *hulaco bertce obra hunez*; *Pronus* (32) eta *L bere penetaric* / *BN pena betaric*.¹⁰

Behin bakarrik aurkitu dugu zubererazkoa "pregarietatik" hurbilago (adibide guztietan lehenengoa da): *Pronus* (29) eta *BN arimen salua(t)ceco* / *L arimen salba-menduco*.

(9) Zuberotarrek *prono* hitza darabilte; Baionako elizbarrutian *pregarioak* nahiz *pregariak*. *Pouvreau*-k hiztegian "*Pregariac*. Prosne. *Pregarioac*" dakar (apud Vinson-Urquijo 92). Cf. *CatLav* 37 "Eta ičanen da gure presenteco Manamendua iracurria eta publicatua herrietaco *pregarioetan*"; 64 "herrico Eličan eguiten diren *pregarioetan* edo *instruccionetan*".

(10) Cf. *Pronus* (31) *haren asquaci*, *edo besté arima behar etan direné gatic* / *L hunen Abaide*, eta *Egoquien arima beharrean daudecenei* / *BN hunen Ascaci*, *ezpa Abaideren arimatic beharrenian daudecener*.

1.4. *Pronus*, 1757 inguruko *Igantectaco Pronoua*-ren iturri

1757 inguruko zubereerazko testuan hiru prono agertzen dira: *Igantectaco Pronoua* (1-12), *Prono hitç gutiagoç eguinen dena* (13-16)¹¹ eta *Hilen Pronoua* (17-18). Azken hau hitzez hitz *Pronus*-etik jasoa da. Ortografia aldatu zen, jakina (esate baterako, *v* konsonantea baztertu eta *b* ezarri). *IganPr* testuan, aditzari erantsitako aurrizkia *beit-* da (*Pr. bait-*); eta, *Pronus*-en ez bezala, *o* > *u* agertu egiten da: *oubouretan*, *hountarçun*, *bountan*, etab. Horiez gain, ondoko aldaketa hauek egin ziren:

Pronus / *IganPr. bildu cireyè* (28, 29) / *bildu ciradeyé; etcireyela* (32) / *etciradiela; ama saintiaren* (29) / *ama saintaren; ama saintia* (29) / *Ama sainta; -ren araura* (29) / *-ren araur; eguin deritcien* (29) / *eguin deitcien; deriçut* (33) / *deiçut; Patron* (29) / *patrou; vrgaztera* (29) / *urgaiçtera; vrgatz ditçatcien* (31) / *urgaitç ditçacien; ditçogun gincoari esquent* (31) / *ditçagun Jincouari eskeent; socorritu içan behar baitié* (31) / *sokhorritu behar beitié; esparançha* (32) / *esparantçha; solthaturic* (32) / *soltaturic; gloria goçaturen dienian* (32) / *gloriaç goçaturen direnian; otboitz* (32) / *otboitce; ençun* (32) / *ençun; guebiago* (32, 33) / *haboro; igaranez* (32) / *igareneç; eracax içocié* (32) / *eracoux eçocie*.

2. Grafiak

Pronus Belapeirek idatzitakoa izan daitekeenez, testu honetako grafiak zehazki azalzteza komeni da; izan ere, orduko idazleen arteko desberdintasunak nabariak direlarik, grafiak argi egin dezakete autoregoaren auzian. *Catechima laburra*-ko grafiez egindako azterketari jarraituko gatzazkio (ik. AS 79-160), bi testuen alderaketa erraztearren.

2.1. Bokalak

<ou> 1. Frantsesetiko <ou> digramak irudikatzen du belare geratu zen *u*-a: *gouria* (3), *çouri* (9), *Hirour guerrenian* (10), *ourthian* (15), *barour* (15), e.a. 2. Ez dago **o* > *u* itxiera erakuts lezakeen grafiarik: beti *hontarçun* (11), *noren* (23), e.a.

<o> / <ou>. Testu labur honetan ez dugu aurkitu txandakatzerik. Atzizkiaren agerraldi bakarrean *-ous* da grafia: *Luxurious* (14). Ebakera herrikoian *-ñ* azentuduna zatekeena <*-on*> idazten da: *Patron* (29).

<o> 1. Egun ere [o] dute batzuek: *aithortcia* (2), *hori* (2), *borontbaté* (7), *cofessatcera* (7), e.a. 2. Beste batzuek, aldiz, egun [u] dute, oro har: *conceuitu* (5), *Iohané* (9), *oboratu* (10), *obora* (14), *oboretan* (30); *Guiçon* (14), *eliça guiçonec* (26), *ezconcez* (14), *Ezconcé* (26), e.a.

Haur erakuslearen deklinabidekoak: *hontara* (2), *honen* (2, 13), *hontaco* (18), *hontan* (18), *boni* (19), e.a.

Hon eta eratorriak: *bonac* (11), *bonic* (15), *bonian* (18), *boniala* (19), *hontarçun* (11, 13, 31), *bonqui eguin* (13), *bonquiçuilic* (19), *onbex* (14), e.a.

noren (23), *nola* (17, 18), *çoinen* (2), *çoin* (2, 5, 12, 17), *çombat nabi* (25), e.a.

amoina (31), *Amorecati* (18, 19), *amorecatie* (33) eta *amoraxu* (11).

/y/. Sistematikoki bereizten dira [u] eta [y] (*houxic* 2 / *bux* 13 da zalantza bakarra), baina ohitura zaharrari eusten zaio: letra larrietan V bakarrik erabiltzen da (POPVLV 1;

(11) "Çougneç eçpeitu iracourtou içan behar exortatione çoumbait eguin behar datekianian baicic" (13).

cf. PRONVS izenb.) eta ez dira *u* eta *v* bereizten. Letra xeheetan, hitz hastean *v*- agertzen da: *urgatciric* (2), *vquen* (6, 21), *vduria* (12), *vrhencé* (13), *vmlqui* (15), *vtçul* (19), *urgaztera* (30), e.a.; hitz barnean eta bukaeran *u*: *egunco* (1), *manu* (1), *munduco* (2), *cerbutchatcera* (2), *lecu* (2), *ducié* (2), *espiritu* (2), *iura* (13), *gucçurti* (14), *ençun* (15), *buru* (18), *frutia* (23), e.a.

<*i*> eta <*y*>. *Catechima*-ko banaketaren antzekoa aurkitu dugu. Bokalarrean beti *-y*:- *cireyé* (2, 28, 29), *leyalac* (11), *cibaureyen* (12), *leyalqui* (15), *cibauréyec* (16), *cibaureyegatic* (17), *hayen* (18, 26), *hayec* (26), *batbeya* (26), *boyec* (31), *boyetçaz* (31), *citeyé* (32), *etcireyela* (32).

Aurretik beste bokal bat ez denean <*i*> idazten da: *içan* (5), *igan* (6), *Igantiac* (14); *Semiaren* (1), *Espiritu* (1); *Christi* (2), *ebortci* (5). Baita hitzaren buruan ez diren behe-ranzko diptongoetan ere (-*Vi*-): *Aitaren* (1), *Saintiaren* (1), *eitciric* (2); cf. ARNALDVS FRANCISCVS DE MAYTIE (28); *ezteyc* (16) bokal baten beharrean egon daiteke: *eztey(i)ç*.¹² Amaierako behe-ranzko diptongoetan ere *-Vi* da nagusi; adibideak ez dira asko: *Sei guerrenian* (16), *orai* (23) eta *otboi* (10, 17); *Othoy* (17) da salbuespena.

Ez dugu aurkitu grekeratiko <*y*> gorde lezakeen hitzik.

“Eufonia” bokalikoak

1. *-e + -a > -ia*. Aldaketa beti irudikatzen du: *Semiaren* (1), *icenian* (1), *fediac* (2), *aithortcia* (2), *sinbestiac* (3), *gouria* (3), *Creaçalian* (5), *egunian* (5), *escuinian* (6), *fede gabiac* (19), *bethia* (22), *ourthia* (26), e.a.

2. Beti <*oa*> idatzi du autoreak: *gincoac* (2, 19), *gogoan* (11), *gincoa* (12), *Gincoaren* (13, 19), *Romanoaren* (17), *goçoa* (19), *purgatorioan* (23), *pecoac* (26), e.a.

3. *e*-ren aurreko aldaketarik ere ez da agertzen: *dagoëlacoz* (20) eta *carioën* (30).

4. *-ü + a, e > -ia, -ie*. Aldakuntza seinalatu egiten da: *Saintiaren* (1), *saintiaz* (2), *Celiaren* (5), *Saintiaz* (5), *parcamentia* (6), *dohaxiari* (8), *Sacratia gatic* (18), *frutia* (23), *saintiago* (19); *dianian* (5), *dianaren* (6), *dian* (6), hots, ‘*dü + -anian, -anaren, -an’*, *dutian* ‘*dütü + -an*’ (11), *eztiala* (15).¹³

Apostolien (3), *ifernietara* (5), *Celietrat* (6), *saintien* (6), *Becatien* (6), *cién* (6), *ducie* (7), *deuetatiez* (16), e.a.

Bokal sudurkariak. Sudurkaritasuna seinalatzeko ez da erabiltzen inolako zeinurik: *Christi* (2), *oboratu* (10), e.a.

2.2. Diptongoak

au > ai. Idatzian, agertzen da zubererazko *ai*: *gaicen* (2), *gaiça* (12, 13), *gaiçaric* (13), *irainen* (6), *laidatcen* (11).

ai, ei. Aditz jokatuari arxikitako aurrizkia *bait-* da, inoiz ez *beit-*: *baita* (2, 2), *baiterio* (2), *baitaidi* (2), *baitaduca* (3), *baita* (5), *baiterié* (7), *baitçutié* (12), e.a. Diptongo bera

(12) Grafiak, behintzat, [i] gehitzearen aldeko dira. Hitzaren buruan ez dauden behe-ranzko diptongo guztietan *-Vi*- agertzen baita gainerako kasu guztietan: *eitciric* (2), *deithu* (12), *edireiten* (13), *eitz* (21); *Aitaren* (1), *Saintiaren* (1), *saintu* (2), *baita* (2), *gaicen* (2), *aithortcia* (2), e.a.; *bacoitz* (5), *otboitcen* (9), e.a.

(13) [Hik] Besteren *bonic nabi eztiala, eduquiteco gaistocqui* (15). Hamargarren manamendua.

dute ondokook: *saintu* (2), *saintiaz* (2), *Espiritu Saintian* (6), *saintien* (6); *Iaixi* (5), *baici* (14).

au. Iaun (18), *Haurren* (26), *çauri* (30).¹⁴

eu > ei. eiticiric (2), *eitz* (21; Gure Aitan).

2.3. Kontsonanteak

2.3.1. Herskariak

{k}. Kontsonante aurrean eta hitz amaieran <c> idazten da: *Cru(ci)ficatu* (5), *perfectioné* (11), *creatu* (12), *Sacramentu* (12), *pacto* (25), e.a.; *bestac* (1), *lanac* (2), *fidelac* (2), *eliçac* (2), *eguin bidiac* (13), e.a.

Testuan ez dago <k>-rik. E eta i-ren aurrean <qu> digrama agertzen da, eta gainerako bokalen aurrean <c>; aurkitu dugun salbuespen bakarra *asquaci* (31) da:

derizquien (2), *batequi* (2), *graciarequi* (7), *Apeçarequi* (11), *oberesquiac* (11), *bonqui eguin* (13), *deuotqui* (14), *luçazqui* (14), *daquialaric* (14), e.a.; *esquerrac* (11), *azquen* (13), *nesquenegumian* (16), *baque* (18), *Azquenecoz* (24), e.a.

eracasten (2), *baitaduca* (3), *Catolica* (6), *parcamentia* (6), *escatceco* (7), *Arcangeliari* (9), *Cardinalen* (18); *egunco* (1), *munduco* (2), *gincoaren* (2), *Hartacoz* (2, 9), *gincoac* (2), *conceitu* (5); *escuinian* (6), *oberescu* (11), *Archapezcupu* (18), e.a.

Maileguetan <ch> grafia agertzen da beti *Christi* eta *Iesu Christ* hitzetan;¹⁵ baina *Arcangeliari* (9) eta *Arcangelia* (9).

{kb}. Ez da idazterakoan bereizten eta herskari arrunta bezala irudikatzen da, hots, <qu> nahiz <c>, ondorengo bokalaren arabera: *vquen* (6, 21); *lecu* (2, 18, 19), *bacoitz* (5, 13), *Becatien* (6), *becatiez* (6), *becatiac* (21), *corpitcen* (11, 19), *corpitçaren* (25), *carioën* (30).

{p} eta {pb}. *Catechima laburra*-n bezala beti <p> jarriz, ez dira testuan [p] eta [ph] bereizten. Ebakeran herskari arrunta dute ondokook, Gèze eta Larrasqueten hiztegien arabera: *POPVLV* (1), (*Pilatusen*) *pean* (5), *Apostolu* (9), *corpitcen* (11), *purgatorioan* (23), *penitenciaren* (33).

Ondorengo hauentzat, aldiz, [ph] dakarte aipatu bi hiztegiek: *haren partez* (2), *partiac* (18), *potéré* (5, 8), *piztu* (5), *piztia* (6), *parteliant* (6), *parcamentia* (6), *parcamentu* (7), *Petiri* (9), *pensamentuz* (9), *Apeçarequi* (11), *paradussia* (13), *paca itçac* (16), *paca ditçan* (19), *parca itçagutçu* (21), *Apezcupia* (18), *penatan* (19).¹⁶

{t} eta {th}. Lehenengoa <t> idazten da: *Aitaren* (1), *Espiritu* (1), *Saintiaren* (1), *Christia* (1), *bestac* (1), *Hartacoz* (2), *gutitan* (3), *piztu* (5), *tentacionetan* (21), e.a.

Idazterakoan desberdintzen den herskari hasperendun bakarra da *th*:

aithortcia (2), *sortbu* (5), *Bethi* (6), *boronthaté* (7), *boronthatez* (14), *otboi decacien* (10), *otboi eçacié* (17), *deithu* (12), *maithatu* (12), *maitha eçac* (13), *ourthian* (15), *guertha*

(14) Ez dago <eu> nahiz <eu>-rik.

(15) Cf., besteak beste, *POPVLV Christia* (1), *Christi* (2), *Iesu Christ* (5), *Iesu Christen* (12).

(16) Hitz guztiok *Catechima laburra*-n ere badatoz. Ondoko lau hitzak, bestalde, ez datoz Gèze eta Larrasqueten hiztegiatan: *iondané Pauleri* (9), *perfectioné* (11), *Patron* (18), *popaçaliac* (25).

ditian (19), *soliba ditian* (19), *oshoitz* (19), *bethia* (22), *barbeya eraciten* (26), *galtbatcen* (32), e.a.¹⁷

Belapeiregan bezala <t-> dute *tempora* eta *temporal* hitzek: *Laur temporac* (15), *Tempóra* (16), *temporalen* (18). *Catolica* (6, 17) maileguan ez da <th> atxiki.

/b/. Gehienetan idazten da: *bestac* (1), *cerbutchatcera* (2), *bildu* (2), *bicien* (6), *boronthaté* (7), *beguiratu* (12), e.a. Bigarren aukera <v> da, baina, *u* eta *v* bereizten ez zituen sistema zaharraren arabera, hitz hasieran *v-* eta barnean *-u-* idatziaz:

Virgina (5, 8, 17), *vigiliac* (15), *Virginaren* (22); *conceuitu* (5), *euangelioaren* (12), *aueraxtarçun* (12), *deuotqui* (14, 15), *euax* (14), *erreceui* (15), *deuetatiez* (16), *Gouernu* (18), *deuocioné* (21), *deuotac* (28), *saluatceco* (29), *saluaçaliaren* (30).

/g/. Ohitura erromanikoaren arabera, Belapeireren katiximan bezala, *g^{a,o,u,ü}* eta *gu^{e,i}* bereizten dira:

gaicen (2), *vrgatciric* (2), *Virgina ganic* (5), *enegatic* (10), *gaineti* (12), *purgatorioan* (23), *galtbatcen* (32); *gogoan* (11), *iagoiti* (14), *goroçuma* (15), *dagoëlacoz* (20); *egunco* (1), *gutitan* (3), *dugun* (3), *Iguçu* (21); *gouria* (3), *goure* (5), e.a.

Laur guerrenian (11), *Hirour guerrenian* (10), *oguen* (7), *guebiago* (7), *guebiena* (13), *guertha* (19); *eguiten* (1), *Araguiaren* (6), *beguiratu* (12), *Guiçon* (14), *eztaguiala* (16), *belhaguilé* (25), *guibelçaliac* (26), e.a.

2.3.2. Sudurkariak: *m*, *n*, *ñ*

/n/. Herskari ezpainkarien aurrean *m* idazten da, maileguetan ez ezik (*temporac* 15, *Tempóra* 16, *temporalen* 18) baita gainerakoetan ere (*hambat* 13, 17, 18, *çombat nabi* 25); salbuespena *eguinbidé* (2) da.

ñ. Sabaiko sudurkaria idazteko ez da frantsesetiko <gn> erabiltzen; eta ez da bereizten, *in* baitago ingurune guztietan: kontsonante aurrean, *Saintiaren* (1), *Ainguru* (29), *gainti* (31); *gincoaren* (2), *eguinbidé* (2), *sinbesté* (2); hitz amaieran, *çoin* (5, 12, 17); *eguin* (2), *ecin* (2), *adin* (14), *behin* (15), *bibotz min* (33); hitz barruan, *Virgina* (5), *ecinago* (18); *çoinen* (2), *escuinian* (6), *irainen* (6), *gaineti* (12, 13), *çoinetaco* (30), *amoina* (31). Testu honek ez du, beraz, laguntzen palatalizazioa aztertzerakoan.

2.3.3. Frikari aboskabeak

z. Ondorengo bokalaren arabera aukeratzen da: *cⁱ*, *e* nahiz *ç^{u,ü,ö,a}*; *çien* (11), *decacien* (10) eta *goca* (26) dira salbuespenak:

<c>:

icenian (1), *cerbutchatcera* (2), *gaicen* (2), *ceren* (2, 3), *Celiaren* (5), *conceuitu* (5), *Celietrat* (6), *erreceui* (15), e.a.; *dericié* (2), *cireyé* (2), *bicien* (6), *graciarequi* (7), *ducielaric* (11), *gucia* (13), *Magicien* (25), e.a.

(17) Hitz guztiok *Catechima laburra*-n ere <th> dute, eta bat datoz lekuko modernoagoekin (Gèze eta Larrasqueten hiztegiekin, hain zuzen). Pronus 16 *utburburia*, cf. Gèze eta Lrç *üthürri*, Lrç *üthürbegi*; 26 *itbotcen*, cf. Gèze *itbo*.

<ç>:

çouri (9); *bontarçunari* (6, 7), *çu* (9), *çuburtce* (11); *çoinen* (2), *çoin* (2), *çortci* (26); *beçala* (2), *eliçac* (2), *Creaçalian* (5), *içan* (5), *eçagutu* (11), *gaiça* (12), *encantaçalé* (25), e.a.

Hitz amaieran eta kontsonante aurrean <z> dago: *Hartacoz* (2), *partez* (2), *Hala biz* (6), *niz* (8), e.a.; *piztu* (5), *luçazqui* (14), *ezconcez* (14), *azti* (25), e.a. Maileguetan *perfectioné* (11), *satisfactionetan* (30); baina, bestalde, *tencionetan* (21), *deuocioné* (21). Badira afrikatuari eutsi dioten grafia etimologistak: *bibotz toiçui* (19), *ebortzliac* (25). s. Bokal artean -ss- (ahoskabea) eta -s- (ahostuna) bereizten dira: *osso* (2, 7), *ossobat* (33), *cofessatcera* (7), *erossi* (12), *paradussia* (13), *ossoqui* (16, 32), e.a.; *Iesu Christ* (5), *Iesus* (23), *Pilatusen* (5), e.a. *aueraxtarçun* (12) grafia etimologikoa litzateke.

“S luzea” hasieran eta barnean agertzen da eta “s borobila” hitz amaieran: *çaintu* (2), *Çbriçti* (2), *çinheçtè* (2), *Ieçu Çbriçt* (5); *Ieçus* (23). F-ren aurrean s agertzen da aurkitutako adibide bakarrean, nahiz eta bata lerro amaieran agertu eta bestea, berriz, hurrengo lerroaren hasieran: *çatis- / factionetan* (30); cf. Bp *çatisfacionia*. <ke> eta <ki> idazten ez delarik (cf. Bp *aski*, *eskerrac*), ç dago <que> eta <qui>-ren aurrean: *obereçquiac* (11), *eçquerrac* (11), e.a.

x. Frantsesetiko <ch> digrama darabil autoreak: *merechi* (12), *mereçbietan* (17), *çbuçhenqui* (16), *Archapezçupu* (18), *çabutarçuna* (19), *çhaflaçaliac* (25), *ichil* (26).

2.3.4. Frikari abostunak

j. Bokalaren arabera, g^{e,i} eta i^{a, o, u, ü} bereizten dira; <g>: *Arcangeliari* (9), *euangelioaren* (12), *Iugé* (18); *ginco* (5, 8), *ginen* (6), *Virgina* (8), *vigiliac* (15), *gin* (21), *Magicien* (25), e.a. Baina *Iesu Christ(en)* (6, 12, 20).

<i>: *Iaunian* (5), *Iaixi* (5), *iarriric* (6), *iuiatcera* (6), *Iaquilé* (14), *Iaun* (18); *iondané* (8, 9), *Iohané* (9); *iura* (13), *Iugé* (18), e.a.

s abostuna. Bokal artean -s- idazten da: *Iesu Christ* (5), *Iesus* (23), *Pilatusen* (5), *miseri-cordian* (17), *erresuma* (18, 21).

z abostuna. Adibide bakarra aurkitu dugu eta ez du grafema desberdinik: *placer* (30).

2.3.5. Afrikatuak

tz. E eta i-ren aurrean <tc> idazten da, eta gainerako bokalen aurrean <tç>; hitz amaieran <tz>:

eitçiric (2), *urgatçiric* (2), *ebortçi* (5), *eçagutçiala* (12), *errendatcera* (2), *hitçez* (9), *bicitçé* (17), e.a.; *baitçutié* (12), *diççagun* (13), *iççac* (14), *parça iççagutçu* (21), *orotçaz* (29), e.a.; *hitç* (3), *bacoitç* (5), *bibotç* (11), *otboitç* (19), *gaitç etic* (21), e.a.¹⁸

ts. Beti <x> grafema agertzen da, behin ere ez <ts> digrama: *eracaxi* (2), *bouxic* (2), *Iaixi* (5), *dobaxiari* (8), *amoraxu* (11), *bux* (13), *onhex* (14), *eracax* (32), e.a.

tx. <tch> grafiak irudikatzen du: *cerbutçatcera* (2), *detçhema* (16), *bortçhaçaliac* (26), *mehatçhuz* (26), *eretçhequi* (30), e.a.

(18) Ez dago salbuespenik, <tçe>, <tca>, <tze> nahiz <tza> bezalakorik.

2.3.6. *L, n eta r ondorengo frikari eta afrikatuak*

Dardarkarien ostein aurkaritza dugun bitartean, *l* eta *n*-ren ondoren beti <c>, <ç>, <s> eta <ch> agertzen dira.

1. r_ a) Frikari eta afrikatu bizkar-albeolareak agertzen dira: *hontarçun* (16), *chabutarçuna* (19) / *aithortcia* (2), *ebortci* (5), *çuburtce* (11), *çortci* (26), *hartcen* (32), e.a. b) Apiko-albeolareak. Adibide bakarra aurkitu da: *bersatcen* (25). c) Sabaiarekoak. *bortçaçaliac* (26), *bortchaz* (26) / *Archapezcupu* (18).

2. n_ a) Beti ere <c> eta <ç>: *conceuitu* (5), *Poncio Pilatusen* (5), *vrhencé* (13), *ezconcez* (14), *ezconcé* (26), *ençun* (15), *penitenciaren* (33); b) *pensamentuz* (9); c) *esparancha* (32).

3. l_ a) *hilceco* (23), *guibelçaliac* (26); b) *falsu* (14); c) ez da adibiderik.

2.3.7. *f.* <f> grafemaz irudikatzen da: *fidelac* (2), *Soferitu* (5), *Cru{ci}ficatu* (5), *ifernietara* (5), *COFESSATCEN* (8), *faltaz* (9), *oferitcen* (11), *falsu* (14), *fede* (19), e.a. Ez da *f* biturik (*Soferitu*, *oferitcen*); ezta <ph> kultistarik ere.

2.3.8. *Albokoak*

I. POPVLV (1), *lecu* (2), e.a. Behin *Collegio* (18: *Cardinalen Collegio Sacratia gatic*).

II. Ez dugu aurkitu *ill* grafiarik, baina ezta, zubererazko bustiduraz dakigunaren araber, palatalizazioa izan zezakeen hitzik ere.

2.3.9. *Dardarkariak*

Bokalarrean dardakari sinplea (*eçari* 12, *eracasten derizquien* 2) eta anitza (*erran* 3) agertzen dira. Amaieran beti *-r*: *barour* (31), *behar* (21). *behar etan* (31); hiru/lau lerro beherago: *behar* / *etan*.

Hitz hasieran bokal protetikoa agertzen da (*errendatcera* 2, *Erregué* 18), baina behin *Romanoaren* (17: *Eliça Santa Catolica, Apostolica, eta Romanoaren*).

Beti <rh> idazten da, inoiz ez <rrh>: *vrhencé* (13); *erbailé* (14), *berbeciac* (19), *arbinmentia gatic* (23), *arbinzqui* (25), *berbala* (30), e.a.

2.3.10. *Hasperena*

Ohiko inguruneetan agertzen da: *hontara* (2); *lebena* (2), *ebortci* (5); *sinbesté* (2); *belbaguilé* (25); dardakari ondorengoez ik. 2.3.9. Aipagarriak dira *manatiez* (15) eta *manatu* (15), Belapeirek idazten dituen gisara, *b*-rik gabe. *hilberrian* (25). *berratiac* (19), *beretico* (25).

2.4. *Azentuak eta dieresia*

1. *Pronus*-en, azentua hitz amaierako *-e*-ari jartzen zaio nagusiki:

dericié (2), *cireyé* (2), *eguinbidé* (2), *ducié* (2), *poteré* (5), *aldé escuinian* (6), *perfectioné gatic* (11), *vrhencé* (13), *daudiané gatic* (23), *direné gatic* (31), e.a.

Gutxi batzuetan ez da jarri: *çuhurtce* (11), *goure* (18), *bere* (26). *Grave* delako azen-tua agertzen da bostetan: *Patronè gatic* (18), *Iugè* (18), *baquè* (18), *gourè* (19), *becatorè gatic* (23). *Pronus* inprimatu zen lantegian azentudun tipo egokiak ez zeudelako, zen-baitetan azentua goitik beherako marratxo da: ik. *gabè* (11), *Gourè* (21), *çourè* (21), *encantaçalè* (25), *boronthatè* (33).

Hitz amaierako ez diren *é*-ak gutxi dira: *cién becatiez* (6), baina *cien Christi laguna* (12); *deriociélaric* (11), baina *deriocieloric* (12); *cibauréyec* (16), baina *cibaureyen* (12); *Aita, edo Amén* (25); *èmanen* (33). Aipagarriak dira *deébriaren* (12) eta *deébriarequi* (25); cf. Bp *Déebriaren* (II, 30).

Beste bokal batek ere eraman dezake azentua: *ó, Tempóra deuetatiez* (16), baina *Laur temporac* (15); *í, honquí guiliac* (19), *honquíguilen* (23) kontrakzioa egon dela seinatuz, agian (Belapeiregan ez dago azenturik: II, 127 *honkiguilen*, I, 136 *honquiguinac*); *cire-laric* (33), baina *deriociélaric* (11), *deriocieloric* (12); *á, eciná-/go, Christiá gatic* (18).

2. Ez dago azentu zirkunflexurik. Dieresia bitan agertzen da: *dagoèlacoç* (20), *carioèn*. (30).

2.5. Kateko elementuen zatiketa

Catechima laburra-rekiko alderaketa erraztearren, testu haren azterlanari jarraiki-ko gatzazkio; beraz, aztergaien hurrenkerari eta zenbakiei eutsi egingo diegu (ik. AS 151-157).

1. *Bat*. Absolutuan banatuta (hirutan) nahiz baturik (bitan) agertzen da: *Ginco bacoitz bat* (13), *sinbesté handi bat* (22), *becatu handi bat* (25); *sinbesté handibat* (16), *boronthaté ossobat* (33). Gainerako kasuetan banatuta: *sinbesté osso batequi* (2), *boronthaté osso batequi* (7), *bibotz amoraxu batequi* (11), *escumucatu icentatu baten* (25).

2. *-gan*: *Maria Virginia ganic* (5); *beragana* (16).

3. *-gerren* beti berezita idazten da: *Bi guerrenian* (6), *Hirour guerrenian* (10), *Laur guerrenian* (11), e.a.

4. *-ago* lotuta agertzen da: *guehiago* (7), *eciná- / go* (18), *saintiago* (19).

5. *-gatic* banatuta idazten da:

perfectioné gatic (11), *goratcia gatic* (17), *Aita Saintia gatic* (17), *Sacratia gatic* (18), *Christiá gatic* (18), *Apezcupia gatic* (18), *Cargudun / egatic* (18), *oro / gatic* (18), *oro gatic* (18), *becatoré gatic* (23), *daudiané gatic* (23), *direné gatic* (31), e.a.

Baina, *enegatic* (10), *orogatic* (17, 17), *cibaureyegatic* (17).

6. *manu petic* (12), *manu pecoac* (26).

7. *osagarria* (19).

10. *Hala biz* betiere banatuta idazten da: cf. 1, 6, 23, 28, e.a.

11. *Batbeya eraciten* (26).

12. Ez aditz jokatuari lotuta idazten da eta aldaketa morfonologikoak islatuz: *iura ezteçala* (13), *enax ezteçala* (14), *eztitcen* (26), e.a. Behin, ordea, *ezquitçatçula* (21) alda-ketarik seinatatu gabe. Eta, bestalde, [hi] *eziçala* (14, 14, 14); cf. Bp *ez içala*.

14. *Bait-* ere aditz jokatuari erantsita eta aldaketa morfonologikoak seinataluta: *baita* (2), *baitaidi* (2), *baitut* (9), *baitçutié* (12), e.a.

Bukatzeko, banatuta idazten dituen hitz elkartu eta eratorri batzuk aipatuko ditugu: *eguin* / *bidiac* (13), *baina eguinbidé* (2); *fede gabiac* (19), *bihotz toiqui* (19), *çombat nabi* (25), *nola nabi* (26), *bihotz min* (33).¹⁹ Aipatzekoak dira, orobat, *gaitz etic* (21), *behar etan* (31), *behar* / *etan* (31).

3. Gure edizioa

Lehen edizioko (c. 1676) ale bakar ezagunaz, hots, Pariseko BN-n dagoenaz (Z basque 867), baliatu gara. Hutsak zuzentzeko testuan egindako ukituak oro, kako zuzenen [] eta oin-oharren bidez adierazi dira. Grafiak, puntuazioa, letra larriak eta hitzen banaketa bere hartan utzi dira. Dena dela, ∫ s transkribatu da eta, laburdurei dagokienez, berriz, tildeak kendu eta kontsonante sudurkaria ezarri. Azentua goitik beherako marratxo zuzena denean (ik. 2.4) *é é* bihurtu dugu. Orijinaleko orrialdezenbakia kako zuzenen artean ezarri da. Testua azaltzen duten ohar batzuk ere gehitu ditugu.

Argitaratzen dugun testuan zubereratzen diren “Hillen mecetan eguiñ behar diren Pregarioac”, ohar batean (60. oh.) ezarri ditugu alderaketa egin ahal izan dadin (zenbaki etzanak *Pronus*-eko orrialdeei dagozkie); lapurterazko testua eskaintzen dugu, Leon de la Lanne Baionako apezpikuaren manuz inprimatutako *Doctrina Christiana*-tik jasoa.

PRONVS

Singulis diebus Dominicis clarè & distinctè immediatè post Euangelium populo legendus.

Aitaren, eta Semiaren, eta Espiritu Sainiaren icenian. Hala biz.

POPVLV Christia, egunco bestac manu eguiten²⁰ [2] dericié munduco lanac eiticric, gincoaren cerbutchatcera: Hartacoz²¹ lecu saintu hontara bildu cireyé, eguinbidé honen²² errendatcera, Christi fidelac²³ beçala.

(19) *bonquí guiliac*-en (19) tartea ez da oso handia; cf. *hon-* / *quíguilen* (23).

(20) *manu eguiten dericié* (...) *gincoaren cerbutchatcera*. *Derizie* ‘dizue’; objektua plurala denean, *deritzie: erraiten deritcienetan* (3). Aipatzekoa da *-tzera* osagarria. Belapeirek, *Catechima*-n, behin bakarrik darabil *manü* egin: *Leguiac manu eguin cerien ordietan eliçala çavilçan* (II, 37; Boss “dans le temps que la Loy avoit ordonné”); nahiago du *manatü* aditza: *manatcen gutu nahiz manatcen dericu*. Ik. *BpHizt*, *manatü*.

(21) *Hartacoz* ‘(arrazo) i hargatik’. Lautan agertzen da: 2, 9, 16 eta 30 (< *Preg. hartaracotçat*); *Catechima*-n ere agerraldi asko dago.

(22) *eguinbidé honen*. *Honen* erakuslea izan daiteke. “Eginbide hau” Jainkoa zerbitzea litzateke; cf. *OEH*, *errendatu* (2) ‘dar u ofrendar (a alguien adoración, homenaje, gracias, servicios, justicia, obediencia...)’. Baina, agian, izenondoa da: *eginbide onak*; ez dugu sintagma hori beste inon aurkitu ahal izan (cf. *CarLan* 66 “(Orhoitza) da gure Arimaren Gincouari alchatcia, hari goure eguinbiden errendatceco eta behar ditugun gaucen galdeguiteco”). *Eginbide* ‘eginbeharra’ da; aurrerago berriz agertzen da: *Caritaté honen eguin bidiac edireiten dira haren, eta eliçaren manietan* (13).

(23) *fidelac*. Cf. (*cerbutchu*) *leyalac* (11) eta *leyalqui* (15). Belapeirek *cerbutchari leyal* idatzi zuen, behin (II, 135).

çoinen lehena²⁴ baita, fediac eta eliçac eracasten derizquien²⁵ gaicen aithortcia,²⁶ hori eguin behar ducié sinhesté osso batequi, eguiati dela,²⁷ ceren gincoac çoin baita lehen eguia²⁸ Eliçari eracaxi baiterio, eta Eliçac espiritu saintiaz vrgatçiric, houxic ecin baitaidi²⁹ haren partez erraiten [3] deritcienetan, eta ceren Apostolien sinhestiac, gouria hitz gutitan baitaduca, dugun erran.³⁰

1. CREDO in Deum Patrem omnipotentem Creatorem Caeli & Terrae.
2. Et in Iesum Christum Filium eius vnicum Dominum nostrum.
3. Qui conceptus est de Spiritu Sancto, Natus ex Maria Virgine.
4. Passus sub Pontio Pilato, [4] Crucifixus, mortuus, & sepultus.
5. Descendit ad inferos; tertia die resurrexit à mortuis.
6. Ascendit ad Caelos, sedet ad Dexteram Dei Patris omnipotentis.
7. Indè venturus est iudicare viuos & mortuos.
8. Credo in Spiritum Sanctum.
9. Sanctam Ecclesiam Catholicam, Sanctorum Communionem.
10. Remissionem peccatorum.
11. Carnis resurrectionem.

[5] 12. Vitam aeternam. Amen.

1. SINHESTEN dut ginco Aita poteré oro dianian, Celiaren eta lurraren Creaçalian.
2. Eta Iesu Christ haren semé bacoitz goure Iaunian.
3. çoin içan baita conceuitu Espiritu Saintiaz, sorthu Maria Virgina ganic.
4. Soferitu Poncio Pilatusen pian, Cru[ci]ficatu, hil, eta ehortci.
5. Iaixi ifernietara, heren³¹ egunian hiletaric piztu.

(24) çoinen. Kristi fidelei bide dagokie. Ala eginbideei? *Lehena* 'lehen gaiza' edo izan daiteke. Ik. aurrerago *Bi guerrenian, cién becatiez dolu vquen behar ducié (...)* *Hirour guerrenian, gincoa oboratu behar ducié (...)*. Antzera daude egituratuta *Pregarioac* ere: "GUIRISTINOAC egungo egunean bilduçarete lekhu sacratu hunetara (...). Lehenbicoric Meça sainduaren ençutera (...). Bigarreanean (...) ikastera (...). Hirur guarreanean (...)". Cf. *IganPr-n*, bigarren paragrafoa: "Hartacoç lekhu saintu hountara bildu içan guira (...), lehenic Jincoua adoratcen dugu (...): biguerrenki (...): herenki (...): laurguerrenki (...)" (1-2). Aztergai dugun pasartearen, gorago *eginbide onak* irakurriz gero, *lehena* 'lehen (eginbide)a' litzateke; 'kristi fidelehen lehen eginbidea baita (...) aithortzia'. Autoreak egiten du halako elipsisik: *Gourè othoitz ororen goçoa, Iesu Cbrist goure launac eracaxi dericunian* (dericun othoicitan), *dagoèlacoz* (20).

(25) *Derizkien* 'dizkiguten'. Ikus, beheerago, *dericunian* (20) 'digunean'.

(26) *Aithortzia* 'onartzea, ezagutzea'. Antzeko adiera du *ezagütii-k: gincoa oboratu behar ducié (...)* eta *ezagutu haren handitarçuna* (11); *ezagut ezacéi hontarçun ororen vthurburia beçala* (16).

(27) Hots, 'osoki sinetsiz egia ti dela'. Cf. *borontbaté osso batequi (...)* ez *guebiago erorter*a (7). Belapeirek 'X bateki' *nola* adizlagunak usu darabiltza; bereziki, bigarren partean, frantsesetik itzultzean: *Boztario handi bateki Gincoaren handigoez* (Boss "Avec une grande joye des grandeurs de Dieu"); ikus II, 18 gure ed. oh. Azter dezagun *egiati* izenondoa. Cf. *OEH, egiati* 'veraz, sincero (tbn. aplicado en sentido fig. a cosas)'. Ez da erraz asmatzen, dena dela, zein edo zer den *egiati*: *Fedeak eta Elizak erakasten deri(z)kiena(k)* behar du izan. Cf. *ES 382: Hitzak batzuetan dira egiatiak, eta bertze batzuetan gezurtiak* (*OEH-n*); *DvHtoy Io 8, 14 oh.: Egiatia edo sinbestekoa da Jainkoak bere buruari biburtzen dioen lekbukotasuna* (*OEH-n*).

(28) 'Zeren Jinkoak, zoin baita lehen egia, [...]'].

(29) *ecin baitaidi*. Cf. *Bp I, 87 gaiçac beratçaz eztaidiana*; eta *Pronus-en*, aurrerago, *eztaguiala ezteyc* (16).

(30) Lehen pertsonan, *-n* atzikidun adizki hauen bidez adierazten da agindu balioa: *dugun erran* (3, 23), baina *ditçagun erran* (13); *ditçogun gincoari esquent* (31).

(31) *Heren* 'hirugarren' batez ere zubererazko autoreek darabilte (*OEH*). Bada beste aukera bat ere: *Hirour guerrenian* (20).

- [6]6. Celietrat igan, iarriric dago ginco Aita poteré oro dianaren aldé escuinian.
 7. Hantic³² ginen da bicien eta hilen iuiatcera.
 8. Sinhesten dut Espiritu Saintian.
 9. Eliça Santa Catolica, saintien parteliant içatia.
 10. Becatien parcamentia.
 11. Araguiaren piztia.
 12. Bethi irainen dian bicitcia. Hala biz.

Bi guerrenian, cién becatiez dolu vquen³³ behar ducié, ceren gincoaren hontarçunari [7] eta eztitarçunari oguen eguiten baiterié; boronthaté osso batequi haren graiarequi batian, ez guehiago erorterá, eta ahalic sarriena cofessatcera, oroz parcamentu escatceco, erranen ducie.

CONFITEOR Deo Omnipotenti, Beatae Mariae semper Virgini, beato Michaeli Archangelo, beato Ioanni Baptistae, Sanctis Apostolis Petro & Paulo, omnibus sanctis, & tibi Pater, quia pecaui nimis cogitatione, [8] verbo, & opere; Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa; Ideo precor beatam Mariam semper Virginem, beatum Michaellem Archangelum, beatum Ioannem Baptistam, Sanctos Apostolos Petrum, & Paulum, omnes Sanctos, & te Pater orare pro me ad Dominum Deum nostrum. Amen.

COFESSATCEN niz ginco poteré oro dianari. Maria bethi Virgina dohaxiari, iondané gneli [9] Arcangeliari, iondané Iohané Baptistari, Apostolu saintier iondané Petiri, eta iondané Pauleri, beste saintu orori, eta çouri Aita Espirituala, ceren sobera becatu eguin baitut pensamentuz hitcez, eta obraz: Ene faltaz, ene faltaz, ene falta handiz. Hartacoz othoitcen dut³⁴ Maria bethi Virgina dohaxia, iondané gneli Arcangelia, iondané Iohané Baptista, Apostolu saintiac iondané Petiri, eta iondané Paulé, besté saintiac oro, eta çu [10] Aita espirituala, gincoa othoi decacien³⁵ enegatic.

Misereatur vestri omnipotens Deus, & dimissis peccatis vestris perducatur vos ad vitam aeternam. Amen.

†

Indulgentiam, absolutionem, & remissionem peccatorum vestrorum tribuat vobis omnipotens, & misericors Dominus, Amen.

(32) *Hantic*. Ablatiboaren atzizkia *-tik* da adibide bakar honetan, baina *-ti* ondorengo hiruetan: *gaiça ororen gaineti* (12, 13), *Eliçati herratiac* (19). Belapeirek *-tic* darabil (*nontic*). Zenbait kasutan ez datoz bat *Pronus* eta *Catechima* hitz amaierako herskari belareari dagokionez: *Pr. baici* (14) / *Bp baicic* (behin bakarrrik darabil *baici*), *Pr. iagotti* (14) / *Bp iagoitic* (sei agerraldietan). Bada beste adibide bat: ikus *amorecati* (18), 44. oh.

(33) *Dolü ükben* 'damu izan'. Cf. *Dolu eta bibotz min diçut (...)* ceren (...) *oguen eguin baiteritçut* (33 < *Preg. damu dut eta urriqui...*). *Dolütü* aditzaren adibidea: *becatorer dolu daquien* (19). *Dolumen baur* (32) 'damu hau'; Belapeirek *dolü* izena hautatzen du zenbaitetan (*Oguenen dolia*); behin *dolümen* eta beste behin *ürriki*; ikus *BpHizt*.

(34) *Othoitzen dü* aditzaren osagarri gisara, subjuntibozko adizkia duen mendeko esaldia dator. Cf. *othoitzen dugularic goure gincoa, placer dian (...)* *gloria saintian eçarri* (30). Belapeirek ere badarabil egitura hau: II, 122 *beré bil eraciliac othoitçu çutian, hognez gora eçar lecen* (Boss *il pria que ce fut les pieds en haut*), 130 *Gincoa othoitçu behar dié, hourac benedica diçan* (Boss *ils doivent prier Dieu de les benir*).

(35) *decacien*. Salbuespena da: *deçacien* behar luke. Ikus 2.3.3.

Hirour guerrenian, gincoa ohoratu behar ducié [11] bihotz amoraxu³⁶ batequi, eta eçagutu haren handitarçuna; laidatcen ducielaric bere poteré handi, çuhurtce, hontarçun, eta besté muga gabé dutian perfectioné gatic,³⁷ oferitcen deriociélaric meçaco Sacrificio Saintia Apeçarequi eliçaren gogoan,³⁸ çien espiritien eta corpitcen oheresquiac, cien honac eta cerbutchu leyalac.

Laur guerrenian, oherescu bera, eta esquerrac emanen deritçocié, ceren [12] creatu baitçutié merechi gabé, beguiratu oguen eguiten deriocielaric, berriz erossi Iesu Christen odolaren balioaz becatiaren eta deébriaren manu petic, deithu euangelioaren eçagutçiala, eliçan eçari,³⁹ Sacramentu, gracia, eta beré aueraxtarçun espirituale-tan parté eman.

Bost guerrenian, gincoa maithatu behar ducié gaiça ororen gaineti, eta cien Christi laguna, çoin baita haren vduria; cihaureyen [13] buria beçala; ez hambat honqui eguin deritçielacoz hux,⁴⁰ eta paradussia adelatu, bena orano, ceren berartan baitu hontarçun gucia, eta cien azquen vrhencé guehiena baita; Caritaté honen eguin bidiac direiten dira haren, eta eliçaren manietan, ditçagun erran.

Gincoaren maniac dira hamar.

1. Ginco bacoitz bat adora eta maitha eçac gaiça ororen gaineti.
2. Gincoaren icena iura ezteçala,⁴¹ ez besté gaiçaric behar [14] gabé.
3. Igantiac beguira itçac, gincoa cerbutchatcen diala deuotqui.
4. Aita eta ama ohora itçac, lurrian bici adin luçazqui.
5. Guiçon erhailé eziçala [obraz],⁴² ez boronthatez.

(36) *Amoratsü*. Literaturan oso bakan erabilitako hitza da. Iparraldeko aldaeraz den bezanbategan, *Pronus*-eko agerraldi hau eta *Alphonsa Rodriguez* testuko beste bat, ez da besterik aipatzen *OEH*-n, *amoretzu* sarrean.

(37) *besté muga gabé dutian perfectioné gatic*. Dagokion izenetik aldentuta dago *beste*. Cf. *besté arimen*, *guidaçalé oro gatic* (18), *besté purgatorioan daudiané gatic* (23), baina *besté arima behar etan diréné gatic* (31).

(38) Belapeirek *elizaren gogo*a Bossueten *l'esprit de l'Eglise* eta *les desseins de l'Eglise* itzultzeko darabil hirutan. Laugarren adibidea ondokoa da: II, 53 (*gaiça hoyen ororen eguiteco Eliçaren gogoan* [Boss *Pour faire toutes ces choses dans leur véritable esprit*]). Catechima-n eta *Pronus*-en agertzen den *elizaren gogo*a ez dugu aurkitu ahal izan zubererazko beste testuetan.

(39) *eçari*. Aurrerago, aitzitik, *eçarri* (30). *OEH*-ren arabera, *ezari* zubererazko literaturan agertzen da. Alabaina, tradizio horretan, *ezarri* oso zabaldua dago; zenbait testutan (*OthoiCant*, *CatOlo2*), gainera, forma nagusia da. Ikus *BpHizt*, *ezari*.

(40) *Hüts*-en erabilera berezia: 'ez... hüts, bena orano ...' egitura dateke. Cf. Lh *buts* "S. N. (H.) *Adu* seulement, sans [pl]us. *Jainkotan bat butts jauretsak*, en qualité de Dieu, adores-en un [s]eulement".

Zubererazko testu zaharretan ez dugu ediren ahal izan beste halakorik (ondokootan ez dago: Bp, *CatOlo*, *OthoiCant*, Ress, *IganPr*, Mercy). Belapeirek Bossuet-en *non-seulement... mais encore* itzultzeko *ez solamens... bena bai orano eta ez solamens... bena bai ere* darabiltza (adibide bana). Casenavek, bestalde, ez du aipatzen *seulement* sarrean: "(*non seulement, mais encore*) zer eziz... ere".

(41) Ezezko inperatiboa ez da aginterazko adizkiez adierazten. Intxauspek azaldu legez, *-la* atzikia eransten zaie adizkiei, eta aurretik *ez edo e jartzen* (*Verbe* 89). *Pronus*-en badira zenbait adibide. 'Orain aspektugabea + *-la*' erabiltzen da zenbaitetan: *iura ezteçala* (13; cf. Ip "ezteçayála éman, ne donne pas"), *enax ezteçala* (14), *onbex ezteçala* (14), *ezguitçatçula eitz* (21); adizki trinkoa, 'oraina + *-la*': *eziçala* (14, 14, 14), *eztaguiala* (16); *nahi eziala* (15; cf. Ip *duyála*).

(42) Belapeirek (I, 46) eta Maytiek (*CatOlo* 5), grafiak gorabehera, *gizon erhaile ez izala obraz*, *ez boronthatez dakarte*; cf. *IganPr* 9 *Guiçon erhaile eç içala obraç eç gogoç bolontarioki*. *Pronus*-en 1874ko edizioan ere (*obraz*) gehitu zuten, oin-oharrean "mot écrit à la main en marge de l'édition originale" ezarri.

6. Luxurious eziçala gogoz, ez corpitcez.
 7. Besteren hona euax ezteçala, ez daquialaric eduqui.
 8. Iaquilé falsu eziçala, ez iagoiti gueçurti.
 9. Araguizco obra onhex ezteçala, ezconceç baici.
- [15] 10. Besteren honic nahi eztiala, eduquiteco gaistocqui.

Eliçaren maniac dira çazpi.

1. Igantez meça ençun eçac, eta besta manatiez deuotqui.
2. Hiré becatiac oro cofessa itçac, ourthian behin gutiena.
3. Ore Creaçalia erreceui eçac berantena bazcoz vmlilqui.
4. Eliçaz manatu bestac beguira itçac leyalqui.
5. Laur temporac, vigiliac, eta goroçuma barour itçac [16] ossoqui.
6. Ostiralian, ez nesquenegunian ezteçala ian araguiric.
7. Tempóra deuetatiez eztaguiala ezteyc, eta detchema primiciac paca itçac chuchenqui.

Sei guerrenian, ceren beraren gracia gabé, haren boronthaté saintia cihauréyec ecin eguin baitirocié, ez eta hartacoz beragana hel; eçagut eçacié hontarçun ororen vthurburia beçala, eta sinhesté handibat harturic [17] haren poteré osso, liberalitaté, eta misericordian, Iesu Christen merechietan, Virgina Sacratiaren, eta paradussuco Saintu ororen arartecotarçunian, othoi eçacié bicitcé honen eta Eliçaren behar orogatic, hambat cihaureyegatic, nola⁴³ bici eta hil orogatic.

Othoy eçacié Eliça Santa Catolica, Apostolica, eta Romanoaren beguira, eta goratcia gatic; goure Aita Saintia gatic, çoin baita [18] haren buru agueri dena; Cardinalen Collegio Sacratia gatic, goure Iaun. N. Apezcupia gatic, haren Cargudun egatic, gouré Iaun Archapezcupu, Apezcupu, Erretor, eta besté arimen, guidaçalé oro gatic, gouré Erregué ecinágo Christiá gatic, lecu hontaco Patron, Patronè gatic *si sit*; Iugè eta besté oro gatic, Amorecati⁴⁴ hayen Gouernu hambat espiritual, nola temporalen pian, Eliça eguiten dien partiac oro, guciz erresuma hontan, baquè honian [19] bici direlaric, saintiagoc guertha ditian; becatorer dolu daquien; Eri, eta penatan direnac, berheciqui lecu hontacoac, soltha ditian, edo gincoaren amorecati, ditien bihotztoiqui⁴⁵ egar; Eliça honi honquíguiliac,⁴⁶ gincoac paca ditçan; Eliçati herratiac, eta berheciac berartara bil ditian; fede gabiac honiala vtçul; eta gincoaren cerbutchuco corpitcen ossagarria, airiaren chahutarçuna, eta lurecco honac beguiratu

(43) *Hanbat... nola...* 'Bai A bai B', 'A eta B' dareke esanahia. Cf. *Amorecati hayen Gouernu hambat espiritual, nola temporalen pian* (18). Belapeirek, *Catechima-n*, behin darabil: *herrico guciac, çabar, gazte, chipi eta bandiac, hanbat biri bildu nola bazterretacoac* (I, 22).

(44) *Amorecati*. Hitzaren bi erabilera agertzen dira esaldi berean. Lehen agerraldi honetan, helburuzko mendeko perpausaren hasieran dator, esanahia indartuz edo. Beherago, *gincoaren amorecati* 'Jainkoaren izenean' da (cf. Bp *Jesus-Christen icenaren amorecati*). Bada beste agertze bat, *Pronus-en*, aurrerago: *çouré amorecatie* (33) < *Preg. çure amore-gatic*. Amaieran herskaria duen aldaera darabil Belapeirek, behin eta berriro (behin bakarrik *amorecati*); bi aldaera horiez, ik. Bp I, 24, gure ed. oh.

(45) Or. *bihotz toiqui*.

(46) Or. *honquí guiliac*. Tartea ez da oso handia.

Cf. *hon- / quíguilen* (23).

diren. Gourè⁴⁷ othoitz orenen goçoa,⁴⁸ [20] Jesu Christ goure Iauac eracaxi dericunian, dagoëlacoç, erranen dugu.

PATER noster qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut in coelo, & in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos à malo. Amen.

[21] Gouré Aita celietan cirena, erabil bedi saintuqui çouré icena, çouré erresuma gin bequigu, çouré boronthatia eguin bedi celian beçala lurrian. Iguçu egun goure eguneco oçuia. Eta parca itçagutçu goure becatiac, hala nola guc parcatcen baitutugu gouri oguen eguiler;⁴⁹ Eta ezguitçatçula eitz⁵⁰ tentacionetan erortera. Bena beguira guitçau gaitz etic. hala biz.

Eta ceren behar baitugu vquen deuocioné eta sinbesté [22] *handi bat Virgínaren socorrian, erranen dugu.*

AVE Maria gratia plena, Dominus tecum: benedicta tu in mulieribus, & benedictus fructus ventris tui Iesus, Sancta Maria mater Dei, ora pro nobis peccatoribus nunc & in hora mortis nostrae. Amen.

Salutatcen çutut Maria graziaz bethia, Iaua da çourequi, benedicatu cira emazté orenen artian, eta [23] benedicatu da çouré sabeleco frutia Iesus, Maria saintia gincoaren ama othoitz eguiçu gu becaroré gatic orai, eta gouré hilceco orenian, hala biz.

(47) Or. *diren gourè.*

Irakurketa errazteko ezarri dugu puntua. *eta gincoaren (...), eta lurreco bonac beguiratu diren* mendeko esaldiak, goragoko (18) *Amorecati* harekin hasten den xedezko esaldi saila isten du.

(48) *Gozo* 'muina, mamia, funtsa' dateke; cf. Bp II, 113 *cer da Cantoré bonen goçoa? I. Aitcindari saintiaren sortciari (...)* *alagueratu behar dugula* (Boss "Quel est l'abrégé de ce saint Cantique?"). Zernahi gisaz, ez da erraza *gozo* hitzak testuan duen adiera zehaztea. Eta *OEH*-koek, esaterako, II.1 adieraren ('placer, gozo, deleite; dulzura; alegría, regocijo; consuelo') azpian sailkatu dute *FPrS* 19 hau. Gure irakurketa erabakitzeke *Gure Aita* aurkeztean pronok dakartena eta katiximek Jaunaren otoitzaz diotena hartu dugu kontuan:

IganPr 14 "[...] Jaunaren oracionia, çougntan beitaude hitç aphurretan guc hari galthatu behar dutugun gaiçac [...]".

IganPr 6 "Eta noula Jincuari legitimoki galthatu behar dutugun gaiçac oro edireiten beitera Jaunaren oracionian [...]".

Materre 76 "Eta oracino hartan edireiten dira gauça hec guztiac [h.d. Arimako eta gorputzeko behar ditugun guztiak] laburzqui".

Pregarioac 26 "Eta nola guc Jaincoari galdeguin behar diotçagun gauçac, Pater nosterrean baitire, [...] erranen duçe enequin batean devotqui".

S. *Pouvreau* 216/217 "ceren eztaduca choilqui, bertce othoitcec beçala, behar ditugun gaucetatic parte bat, baina bai cer ere Iaincoari escatu behar baigaisco", 217 "ceren haintz gauça hitz gutitan serraturic daducan".

(49) Adizkiak (*baitutugu*) ez du datiboarekiko komunztadura egiten. Ohikoak dira halakoak zubereraz; *Catechima* osoan barrena daude adibideak (ik. Bp I, 36 gure ed. oh.). Bestalde, jakina da *-le* eta *-zale* eratorpen atzizkiak aditzoinari eransten zaizkiola; testuan, aditzoinarekin batera, haren osagarriak ere agertzen dira, zenbait adibidetan: *gouri oguen eguiler* (21; Jacques Maytiék ere *gouri*, baina Belapeirek *goure oguen eguiler*), *Eliça boni bonquiguiliac* (19), *Eliça guizonen çombat nabi arbinzqui chaflaçaliac* (25), *Ezconcé ichil eguiliac, bere lagunequi* (26), *Haurren ourthia beno leben berequi eratçaliac* (26), e.a.

(50) Bi agerraldietan *eitzi* azaltzen da: *eitciric* (2) eta *eitz* hau. Belapeirek, aitzitik, *ützi* darabil nagusiki; *eitzi* hirutan (*BpHizt*). Bi aldaerak agertzen dira zubererazko testu zaharretan: *eitzi* (*CatOlo, IganPr*), *ützi* (*CatOlo, OthoiCant, Jean de Paris, Ressegue*). Ik. AS 201, 171. oh.

Hebenco ere arima honquígúilen arhinmentia gatic,⁵¹ eta besté purgatorioan dau-diané gatic, guciz asté hontan, noren meça saintiac Eliça hontan erranen baitira, hentaco dugun erran

Fidelium Deus omnium conditor & redemptor, [24] animabus Famulorum, Famularumque tuarum remissionem cunctorum tribue peccatorum; vt Indulgentiam quam semper optauerunt, pijs suplicationibus consequantur, qui viuus & regnas in saecula saeculorum. Amen.

Requiem aeternam dona eis Domine. Et lux perpetua luceat eis.

Requiescant in pace. Amen.

*Azquenecoz, gouré laun Apezcupiaren poterez escumucatu berbeci dira.*⁵²

[25] 1. Magicien, belhaguilé, encantaçalé, azti, estecaçalé,⁵³ eta hetara hersatcen direnac, daquielaric dèebriarequi pacto eguiten diela, edo iaquinez gueroz, becatu handi bat dela.

2. Eliça guìçonon çombat nahi arhinzqui chaflaçaliac.⁵⁴

3. Bere Aita, edo Amén popaçaliac.⁵⁵

4. Serorequi araguzco becatiaren eguiliac.

5. Eliçan, edo hilherrian heretico, edo escumucatu icentatu baten corpitçaren ehortzliac.

[26] 6. Nescato, edo emazten bortçaçaliac.

7. Ezconcé ichil eguiliac, bere lagunequi.

8. Haurren ourthia beno lehen berequi eratçaliac,⁵⁶ ithotcen badira.

(51) Azkueren hiztegian agertzen da *arbinmentu*: "(S), alivio, soulagement"; aipatzen den adibide bakarra Pronus-eko hau da. OEH-n beste bi adibide baino ez daude (AR 318 eta *Eskualduna* 1908).

(52) *escumucatu berbeci dira*. Badirudi erdaratiko hitzaren ondoan beste euskal hitz bat jarri nahi izan duela autoreak; gorago (19) *Eliçati herratiac, eta berbeciac* (adiera?) agertu da. Elizak bereizi egiten du eskumikatua: Bp I, 115 *Cergatic dioçu Escumukia dela berbezte bat? I. Ceren escumucatia berbeci baita Eliçaco honen partaletarçunetic, membro birotia corpitçetic beçala*. Adizkiari dagokionez, ekintza burutua izan dai-teke: *berbeci dira* ('eskumikatuak, bereziak izan dira'). Baina nahiago dugu beste interpretazio bat: esapide antzeko bat da ('eskumikatuta, berezita daude'); cf. SP "*Eskumiku da, il est excommunié*", *CatLav. Debekatuak diren liburuak (...) banatzen dituztenak eskumiku dire* (OEH, *eskumiku izan*). Cf. Belapeire I, 76 *Vduri delacoz, misterio hontan haren corpitz eta odol edireiten direnac Ostian, eta Calitçan bata bestia ganic berbeci direla. G. Bena eguiazki berbeci direya?* (Boss son Corps et son Sang, (...) y paraissent comme séparés l'un de l'autre. - Mais le sont-ils en effet?), 31 *Gincoatan diren hirour personac eguiazki algar ganic berbeci direya?* Belapeireren *Catechima*-n, sei agerraldietan, izena da *eskiimükati*.

Eskumikatua izateko arrazoiak agertzen dira pronoetan: ikus *IganPr* 12 eta 15; *FPrBN* 23-26 ("Casu Reservatuac Bayonaco laun Apezpicuari").

(53) *Estekazale*. Bi hiztegiak (Harriet eta Azkue) biltzen dute hitza, Pronus-eko adibidea aipatzen dutelarik: Harriet (ap. OEH) "Enchanteur, qui ensorcelle, attache, rend insensible [...] (FPrS)", Azkue 'hechicero'. OEH-n Pronus-eko adibidea adiera hau duen bakarra da.

(54) Cf. *IganPr* 12 *eliçaguìçonon, bere estatiaren araur bicitcen direlaric, çaçflaçaliac*; Gèze *zafla(tu)* 'frapper, battre, châtier' ("frapper: *jo, zeba, zafla*"); Lrq *zaflaldi* 'correction d'un enfant ou d'un personne, avec la main' ("Seul mot de sa famille nombreuse usité dans la région").

(55) Cf. Lh (Harriet) 'battere, frapper'. Ik. *BpHitz, popati*.

(56) *Eratzale*: 'etzanarazle'; Duvoisin (ap. OEH) 'celui qui fait coucher'. OEH-n adibide bakarra bildu dute: berau. *Pregarietan* ere aipatzen da bekatu hau: *Haur çhipiac naguitassun handibatez obbetan, edo ber-cela ithotcen dituztenen bekatua*.

9. Eliçac, eliça guiçonec, edo hayec nahi dutien arrandantec⁵⁷ bere honac goca⁵⁸ eztitcen guibelçaliac, eta haye[n]⁵⁹ çucenen gordaçaliac bortchaz, mehatchuz, edo nola nahi.

10. Haur sorthu berri bere manu pecoac, çortci egunetan barnen batheya eraciten [27] eztutienac.

Haec ultima excommunicatio non reseruatur.

His addet, si quae sint monenda iuxta Rituale.

De gallico haec cantabrica elucubratiō caeteris quae passim legebantur emendatior, condita est cum altero inferiori Prono, pro Patria Solensi, iussu illustrissimi & Reuerendissimi Domini Episcopi Oloronensis. Datum Mauleone die nostrae sinodi quinta Maij, Anno Domini millesimo sexcentesimo septuagesimo sexto.

[28]

ARNALDVS FRANCISCVS DE MAYTIE

Episcopus Oloronensis.

PRONVS⁶⁰

Pariter legendus singulis diebus feriae secundae, Obitus, Nonis, & Anniuersarijs, quibus populus in Ecclesiam conuenire assueuit, quoties non habebitur concio.

(57) Cf. Lrq *arránda* 'rente' (Gèzek ere 'rente'), *OEH* 'renta, tributo, ganancia'.

(58) Salbuespena da: *goça* behar luke. Ikus 2.3.3.

(59) Or. *baye l.* Amaierako -n falta da edo, lerroko azken hitza delarik, kontsonante sudurkaria ordezkatzen duen tildea.

(60) "HILLEN MECETAN EGUIÑ BEHAR DIREN PREGARIOAC.

In Nomine Patri, & Filiis, & Spiritus Sancti. Amen.

Arima devotac bildu çarete lekhu Saindu hunetara Eliça {29} Ama sainduaren ussantça on, eta laudatcecoaren arabera.

Lehenbiciric Jaincoaren adoraterca, eta eguiñ darozquitçuen ontassun, fagore eta gracia guciez esquerren ematera, çuen bekhatuez barkhamendu escatcera, eta haren cerbitcuco, eta çuen arimen salbamenduco behar dituçuen gaucen hari humilqui galdeguitera, ararteco ematen dioçuela Virgina Ama saindua, çuen Aingueru beguiralleac, çuen Patroiñ sainduac, eta bertce Saindu guciac.

Bigarreanean bildu çarete lekhu saindu hunetara, Purgatorioco penetan diren arimen fagoraterca, {30} eta bereciqui. N. cenaren {32} arimaren; ceiñen fagoretan egungo egunean erraiten baitire Eliça hunetan Meça sainduac, eta eguiten bertce officio, offrenda, othoitz, eta gaiñeraco ontassun hauc: Applicadiotçogun bada guciac bere bekhatuen satisfactionetan, othoitz eguiten diogula gure Jaincoari placer duen bere pena gucietaric libratuic Parabisuco gloria sainduan errecibitu; Eta hartaracotçat offrendatuco diotçatçue Trinitate sainduari hirur etan *Pater noster* eta *Ave Maria*, eta hirur etan *Requiem*, eta Jesu-Christo gure Salbatçailleari bere bortz çauri preciatuen ohoretan {31} bortz etan *Pater noster*, eta *Ave Maria*. Eta arima hau beharrean ezpado, applicatuco daroztegu ontassun hauc, hunen Ahaide, eta Egoquien arima beharrean daudenei.

Guehiago gomendatuac içanen tutçue çuen othoitz onetan, bereciqui herri hunetaric joan diren arima beharrean daudeneac, eta generalqui Purgatorioco penetan diren guciac.

Eta nola Meça sainduetz principalqui, eta guero othoitceez, barurez, amoiñez, offrendez, eta hunelaco bertce obra onez, {33} fagoratu behar baitire Purgatorioco penetan diren arimac, gomendatcen darotçuet moian hautaz hequiñ ahalic hobequiena fagoratercaez, sinhesten duçuela, {32} eta esperança hartcen, bere penetaric libratuic Jaincoaren gloriacz goçatuco diren orduan, içanen direla ordaiñez çuentçat othoitz eguille. Eta Jaincoac çuen othoitcetac hobequiago entçun çaitçatentçat, dispoça çaitçete çuen arimen haren graciacz çartçera, çuen bekhatu guciez barkhamendu humilqui escatcen çaitçotela, ethorquicunerat bekhatu gucietaric beguiratceco intentione fermu batequiñ, eta eguiten duçuela contritioneco acta enequiñ batean devoqui.

Aitaren, eta Semiaren, eta Espiritu Sainiaren icenian. Hala biz.

Arima deutoc bildu cireyé lecu saintu hontara, Eliça [29] ama saintiaren eguitate⁶¹ honaren araura.

Lehenic, gincoaren adoratcera, eta eguin deritcien hontarçun eta gracia orotçaz esquerren emaitera, cien becatiez parcamentu escatcera, eta arimen saluatceco behar dutucien gaicen hari vmilqui galtatcera,⁶² ararteco eçarten deriocielaric Virginia ama saintia, cien Ainguru beguiraçalé, Patron Saintu, eta besté saintiac oro.

Bi guerrenian, hona bildu cireyé, purgatorioco penetan diren arimen vrgaztera, [30] *Generaliter diebus lunae*; eta berheciqui⁶³ N. cenaren arimaren, çoinentaco egun erraiten baitira meça saintiac eliça hontan, eta oheresquiac eguiten, eretchequi ditçacogun⁶⁴ oro bere becatien satisfactionetan, othoitcen dugularic goure gincoa, placer dian pena orotaric idoquiric, paradussuco gloria saintian eçarri; hartacoz erranen ducié Trinitate saintiaren ohoretan hirouretan *Pater, Aue Maria*, eta *Requiem*, berhala Iesu Christ gouré saluaçaliaren bost çauri carioën ohoretan, [31] bost etan *Pater*, eta *Aue Maria*. Eta arima hora ezpada behar etan; hontarçun hoyec oro ditçogun gincoari esquent haren asquaci, edo besté arima behar etan direné gatic.

Eta ceren, Purgatorioco penetan diren arimec socorritu içan behar baitié meça saintiez rotan gainti, guero othoitcé, barour, amoina, oherescu, eta besté obra honez, gomendatcen dericiet caritate hoyetçaz ahalic hobequiena vrgatz ditçatcien, sinhes-ten ducielaric, [32] eta esparancha hartcen bere penetaric solthaturic, gincoaren gloria goçaturen dienian içanen direla ordari⁶⁵ cien⁶⁶ othoitz eguilé, eta gincoac hobequi ençun citcen, adela citeyé cien arimen haren gracian eçartera, becatu orotçaz parca-

Ene Jaincoa barkhamendu esque nagotçu humilqui ene bekhatu guciez, {33} damu dut eta urriqui çure amorea-gatic, ceren guciez ona çarelaric offensatu çaitudan, eta hartcendut borondate fermu bat ez guehiago bekhatuic eguiteco çure graciarequiñ batean: Eta halaber hartcen-dut borondate neure bekhatu <hekhatu> guciez ossoqui confesatceco, eta emanen çaitan penitencien complitceco. Amen".

(61) *Egitate* (< *Preg. ussantça*): *OEH* '(3) costumbre' (berau da adibide bakarra).

(62) Cf. *galthatcen* (32). Belapeirek betiere *-th-* idazten du: *galthatü*, *galtha*, *galthatze-* (*BpHizt*).

(63) Or. *berheciqui*. Cf. *berheciqui* (19). *OEH*-n ez da aipatzen *-gi* amaieradun aldaerarik. Zubererazko testu zaharretan *berheziki* agertzen da.

(64) *eretchequi ditçacogun* (< *Preg. Applicia diotçogun*) 'diezazkiogun'. Eutsi egin zitzaion forma honi *IganPr*-n: *ditçacogun* (17). *Ditzakogün* irakurri behar da? Ala *ditzazogün* (cf. *decacien* 10, *goca* 26)? Errakuntza ote? Badira beste bi forma esanahi hori bera duketenak: 1) *Ditzogün*: *Pronus* 31, *Intxauspe Verbe* 81, *Gèze* 121 eta *OrhoiCant* 53 (*Consacra ditçogun bibotçac Jaunari*). 2) *Diatzogün*: *IganPr* 13 (*bildu guira* (...)) çor çaitçon cerbutchu eta onhouria eman diatçogun; objektu singularraz, *diaçogun* 13), *Ressegue* 52 (*Diatçogun ezkerac utçul*).

(65) Adizlagun gisara funtzionatzen du testuinguruan (< *Preg. ordaiñez*). Leizarragak aipatzen du hitza, hiztegiñoan: "ordaina, (Z) *ordaria*". Azkuek *Pronus*-eko adibide hau dakar hiztegian, ondoko erabilera honen erakusgarri: "3. (S), en recompensa, en récompense". Lehen esanahia "1. (BN-am, S), recompensa, récompense" da; cf. *Bp I*, 94 *Aita amec ezterieya cerbait ordari bere haurrer çor?* Hitzak badu beste adiera bat ere: "2. (S), sustituto, remplaçant" (cf. *Gèze* 'remplaçant, successeur' eta *Lrq* 'remplaçant').

(66) *cien*. *Iturriak* (< *Preg. çuentçat*) erakusten du destinatiboa datekeela.

mentu vmilqui galthatcen deriocielaric, eta ossoqui hitz emaiten etcireyela guehiago becatiala eroriren; igaranez⁶⁷ dolumen haur eracax içocié.⁶⁸

Ene ginco hona, parcamentu esqué nauçu vmilqui ene becatu orotçaz, [33] dolu eta bihotz min diçut çouré amorecatic, ceren oro hon cirelaric, oguen eguin baite-riçut; hartcen diçut boronthaté ossobat çouré graciarequi batian, ez guehiago⁶⁹ beca-turic eguiteco; berhala hitz emaiten deriçut ene becatu orotçaz cofessaturen niçala ahalic sarriena, èmanen çaitadan penitenciaren eguiteco. Hala biz.⁷⁰

4. *Pronus* Belapeirerena ote? Lehen hurbiltzea autoregoaren auzira

Gorago (1.2) azaldu dugun legez, Belapeirek idatzitako pronoa 1676 inguruko *Pronus* izan liteke. *Pronus* Belapeirek ondua izan daitekeelako hipotesia lantzeko bidea, jakina, aipatu testua eta *Catechima laburra* osoki alderatzea da. Lehen hurbiltzea izan nahi duen honetan, bi testuen grafiak eta lexikoa erkatuko dira, ahalik eta zehazkien. Ondoren, zubererazko testu zaharretako manamenduak eta oinarritzko otoitzak alderatuko dira. Eta bukatzeko, ondorioa: ugariago eta garrantzitsuago dira *Pronus* eta *Catechima* hurbiltzen dituzten ezaugarriak, aldentzen dituztenak baino. Azterketa honetan, gure tesira bidaltzen da maiz irakurlea, hango bilketa lanetan eta deskribaketetan baitugu oinarria.

Tamalez, iparraldeko autore zaharren grafiak eta lexikoa ez dira oraingoz behar beste aztertu; eta eskuartean dugun auzian ezinbesteko da ingurua, gainerako auto-reen jarduerak erakusten baitu alderatzen diren bi testuen berdintasun eta ezberdintasunak esanguratsu direnez. Esaterako, *Pronus*-en eta *Catechima laburra*-n [ph] p soilaz irudikatzeari garaian aukera bitxi eta hedatu gabea izateak ematen dio garrantzia. Lehen saio hau zerbait aberastearren, zubererazko testu eta autore zahar zenbait

(67) Hots, (*bekhatû*) *igaranez*. Bossueten dotrinari esker ulertu dugu elipsia; antzeko testuinguruan, kontrizioari buruzko ikasgaietan, *pêches passés* darabil: *s'affliger des pêches passés* (1860ko ed., 118); aurrerago bada beste adibide bat: (*les pénitences doivent servir*) à châtier les *péchés passés* (aip. ed., 133). Belapeirek ere elipsi bera egiten du: *hari hitz emanic ezkirela berriz hetara eroriren, eta igaranez cofessaturen guirela* (I, 66-67).

(68) *eracax içocie*. Intxauspek (*Verbe* 91) eta Gèzek (119) ere forma bera dakarte: *izôzie* 'iezaiozue'. Testu honetako aurreko agerraldietan (2, 2 eta 20), *erakatsi* 'irakatsi' adierarekin erabili da; oraingoan, aldiz, 'erakutsi' da esanahia. Ohikoa da zubereraz erabilera hau: Belapeire, pastoralak, Etxahun (ik. *BpHitz*, *erakatsi*). Nolanahi ere, *IganPr*-n aldatu egin zen *Pronus*-eko aditza: *eracoux içocie*.

(69) *guehiago* (< *Preg. guebiago*). Hiru aldiz agertzen da hitza testuan, eta antzeko testuinguruan, hiruetan; aurreko bi adibideak: *boronthaté osso batequi (...)* ez *guebiago* erortera (7), *etcireyela guebiago becatiala eroriren* (32). Belapeirek ere badarabil hitza, hainbat aldiz; baina ez dago *Catechima*-n izenaren ondoko adibiderik, *etxe gebiago* bezalakorik (cf. *damu haboro*). OEH-ren arabera, zubererazko testuetan (eta Etxeparegan) beste euskalkietan baino gutxiagotan azaltzen da (erronkarietazko adibiderik ez dago), *haboro*-z ere baliatzen baitira. *Igantçtaco Pronoua-n haboro* agertzen da (18, 18), *Pronus*-eko *gebiago*-ren orde. Gèzek badakar hitza; Larrasquetek ez, eta egun zubereraz erabiltzen ez dituzten hitzen artean sartzen du Davantek (1983, 198).

(70) 1874ko edizioiko aleetan ondoko oharra dugu azken orrialdean:

"Je soussignée, imprimeur, certifie que du présent ouvrage il n'a été tiré que cinquante exemplaires numérotés dans l'impression et tous signés par M. D'ABBADIE. Un de ces exemplaires est sur papier de Hollande et deux autres sont sur papier jaunâtre. Les nos 8, 12, 32 et 38 on été déposés à la Préfecture des Basses-Pyrénées pour se conformer à la loi des 21-23 octobre 1814 et le no 40 est resté chez moi. Bayonne, imp. Lamaignère, rue Chegaray, 39."

aztertu ditugu, komenigarri iruditu zaigunean. Honakook, bereziki: Jacques de Maytieren *Catechima Oloroeco diocezaren cerbutchuco* (1706), *Othoitce eta cantica espirituallac* (1734), *Igantectaco Pronoua* (c. 1757), Ressegueren *Sacramentu-Saintiaren aurbidegouaco maniac* (1758) eta Mercyren *Andere Dona Maria Scapularicouaren Confrariaco (...)* *Statutac* (1780). Zernahi ere den, hurrengo saio batean, beharrezkoa izango da bi testuen puntuazioa eta morfosintaxia alderatzea (*Pr. -gerren / Bp -garren*, etab.), bai eta lapurterazko zein behe-nafarrerazko idazle garaikideen joera eta ohiturak kontuan izatea ere.

4.1. *Pronus* eta *Catechima* laburra-ko grafien alderatzea

Izengabeko testu zahar baten egilea bilatzean, grafien azterketa lagungarri gerta daiteke. Alabaina, esan bezala, gure klasikoan ohitura grafikoak gutxi ezagutzen ditugu. Nolanahi ere, grafien alderatzea egin egin dugu, zubererazko beste testu zaharren berri izaten eta eskaintzen saiatuz. XVII. mendeko euskal testuen grafiak aztertzen direnean, alderatze honen emaitzen adierazia zehatzago eta argiago ikusi ahal izango da.

4.1.1. *Bokalak eta kontsonanteak. Bi testuak hurbiltzen dituzten ezaugarriak*

Bi testuak elkartzen dituen ezaugarrietako bat ortografia zaindua, grafia erregularrak izatea da: bokalar-tean betiere *y* agertzen da, eta hitz barnean *-ViC-*; *-oa-*, *-oe-* erregularrak dira; [ph] betiere <p> grafemaz irudikatzen da; e.a. Testu askoz laburragoa izanik, *Pronus*-eko grafiak *Catechima*-koak baino sistematikagoak dira: *o > u* itxiera ez da inoiz markatzen; *ts* idazteko betiere <x> erabili zen; betiere *bait-* agertzen da (sekula ez *beit-*); *n* eta *l*-ren ondoren, betiere, <c>, <ç>, <s> eta <ch>; sabai-ko sudurkaria ez da behin ere bereizten (ez dago <gn> digramarik); e.a.

Jacques de Maytie, *OthoiCant* testuaren egile ezezagunak, Resseguek eta Mercyk zalantza gehiago egiten dituzte: <x> eta <ts> (*CatOlo*, *OthoiCant*, *Ress*, *Mercy*); Ressegue eta Mercyk *pph* nahiz *ph* darabiltzate; *OthoiCant*-n [ph] <p> idazten da, baina badira zortzi salbuespen: 4 *pph* eta 4 *ph*; *-Ci* eta *-Cy* (*CatOlo*, *Ress*, *Mercy*); *-Vi-*, *-Vy-* nahiz *-Vi-* (*Ress* eta *Mercy*; *CatOlo*: *-Vy-* eta *-Vi-*); *oa* eta *oua* (*CatOlo*, *Ress*, *Mercy*); Resseguek (*-e + a >*) *-ea* nahiz *-ia* idazten du; Resseguek 30 bider edo darabil *-tzV-*; Maytie *-VsV-* nahiz *-VzV-* idazten du (*Jesusen*, *Jesuzen*); e.a.

Jacques de Maytie, esaterako, *khorpitz* idazten du gehienetan (*khorpitzV-* orokorrean, baina bitan *khorpitzV-* eta beste bitan *khorpitzV-*), baina *corpitcez* (5), *quborpitz(a)* (96, 97), *korpitz(ac)* (33, 100). Orokorrean *bekhatu* idazten du, baina *bekatu* (*bekatia*, e.a.) 20tan aurkitu dugu; ik. gainera *bequatiac* (91), *bequatiala* (95), *bequatu* (91).

Erregular-tasun ezaren adibide dira Ressegueren ondoko grafiak ere:

çoin (grafia nagusia), *çoin* (3, 14, 17, 18, 30), *çoinç* (50, 52), *çoinç* (47).

çoinç (15, 25, 28, 32, 42), *çoinç* (27), *çoinç* (45, 48, 50), *çoinç* (25), *çognec* (10, 23), *çognec* (6, 7).

Ondoren, *Pronus* eta *Catechima* hurbiltzen dituzten ezaugarri grafiko zehatz batzuek aurkitu gara.

a. Bokalak eta diptongoak

1. Bokalez amaitutako hitz erroari bokalez hasi atzizkia eranstea gertatu aldaketak irudikatu/ez irudikatu aukeran, bat datoz bi testuak: *-ia* (< *-e + a*) eta *-ia*, *-ie* (< *-ü + a*, *e*) islatu egiten dira, baina, bestalde, <oa> eta <oe> (nahiz <oë>) idazten da. Bi testuak erregularrak izatea nabarmentzekoa da (salbuespenak: Bp I, 58 *gais-touen*; eta I, 55 *Jubileñac*, *Jubileñéz*).

-ia (< *-e + a*) orokorra da zubererazko testu zaharretan: *CatOlo* (salbuespena: *hiltcea* 7), *OthoiCant*, *IganPr*, *Mercy*; Ressegue saihestu egiten da ohitura zabalenetik, *-ea* eta *-ia* txandakatzen baititu. Aztergai ditugun bi testuetan *-ia* eta *-ie* (< *-ü + a*, *e*) agertzea ere ez da oso esanguratsua, orokorrak baitira halako grafiak.

Aipagarriago dira, zalantzarik gabe, *oa*, *oe* grafiak, *oua* eta *oue* oso arruntak baitira zubererazko testu zaharretan (Conget-Jauregiberri, Boncase-Nicephore, *OthoiCant*, *Jean de Paris*, Maister, *IganPr*). Aztergai diren bi testuen erregularitasuna azpimarratu dugu; izan ere, arruntak dira txandakatzek (<oa> eta <oua>, esaterako) testu berean (Belaren errefrauak, *CatOlo*, *CatOlo2*, Ressegue, *Mercy*). Ik. AS 205 eta ond.

2. Aditzari erantsi aurritzia *bait-* da bi testuetan, ez *beit-*. XVIII. mendeko testuetan *beit-* da forma nagusia. Ik. AS 201.⁷¹

3. O > u aldakuntzari dagokionez, *Pronus*-en ez dago itxieradun formarik: *Guïçon*, *hontara*, *honic*, *honqui eguin*, *noren*, *çoin*, e.a. Belapeirek ere <o> darabil gehienetan: *guïçon*, *hontan*, *honac*, *honqui eguin*, *noren*, *çoin*, e.a.; nekez idazten du <ou> (Maytiak baino gutxiagotan, esaterako). *Pronus*-en egilea eta Belapeire bat datoz *obore* eta *oboratu* idaztean; Maytiak ere <o>-z idazten ditu, baina <ou>-dun formak hedatuago agertzen dira testu zaharretan (ik. AS 172). Aztergai ditugun bi testuetan *patron* aurkitu dugu; cf. *CatOlo*: *patron*, *patro*; *OthoiCant*, *CatOlo2* eta *IganPr*: *patrou* (ik. AS 173).

Bada beste adostasunik. *Pr.* eta Bp *amoina*; <o> Resseguerengan, *CatOlo*-n eta *CatOlo2*-n (azken bi testuotan *aumoyna* eta *amoyna*); baita *Mercy*rengan ere (baina behin *amouyna*); <ou> *OthoiCant*, Maister eta *IganPr*-n. Ik. AS 190.

Pr. amorecati(c), *amoraxu*, Bp *amorecatic*, *amorio*; *CatOlo* eta *CatOlo2*-n ere *amorecatic* eta *amorio*; baina bi hitzok <ou> dute *OthoiCant* (behin *amorecatic*), Maister, *IganPr*, *Ress* eta *Mercy*rengan. Ik. AS 190.

4. <i> eta <y>. Bokalarlean betiere *y* agertzen da testu bietan;⁷² amaieran *-Vy* eta *-Vi* txandakatzen dira (hitz barnean *-Vy-* izen berezietan agertzen da soilik: *Pr. MAYTIE*; Bp *BELAPEYRE*); gainerako inguruneetan <i> dago.

Banaketa hau zabala izan daiteke, Leizarragarengan jadanik agertzen baita, Schuchardt-en arabera (1988: 939-940). Zernahi gisaz, bada bestelako ohiturak dituen autorerik. Maytiak, esaterako, <y> askoz gehiagotan idazten du, aipatu inguruneetan ez ezik (bokalarrea eta *-Vy*) beste bitan ere erabiltzen baitu: *-Vy-* (*goÿçan*, *emay-*

(71) Erregularitasunak ere hurbiltzen ditu Belapeire eta *Pronus*-en autoreak. Belapeiregan *beit-* duten bi salbuespen daude; *Pronus*-en bat ere ez. *Catebima* baino askoz laburragoak diren testuotan aldaera den forma gehiagotan agertzen da: *CatOlo*-n 13 aldiz agertzen da *bayt-*; *CatOlo2*-n 7 *bayt-* daude; *OthoiCant*-n ere 7 *bait-*.

(72) Gogoratu, dena dela, *Pr. ezteyc* (16) bakar hura (*eztey(i)c?*).

ten) askotan agertzen da, eta -Cy zenbaitetan (*oboragarry*, *Iratçarry*). Ressegue eta Mercyk ere y usuago darabilte: Mercy *aytcineco* (32), *amoynez* (40), *beycutu* (29); *jagoity* (4), *Phetiry* (6), e.a.; Ressegue *amoyna* (36), *beytcien* (44), *consolagarry* (4), *baicy* (4), *ordary* (4), e.a. -Vy- Tartasengan ere agertzen da (cf. Altunak aipatzen dituen adibideak, 1987: 9).

IganPr-n, aitzitik, <y> bokal artean bakarrik aurkitu dugu. *OthoiCant*-n, berriz, <y> ez da ia erabiltzen (lau adibide besterik ez).⁷³

5. Belapeirek *houx* eta *houx eguin* darabiltza (Egiategi eta Belako Zaldunak ere *buts*, ap. Peillen 1983: 132), nahiz eta *ü* <u> arruntagoa izan testu zaharretan (Lrq eta Gèze *ü*). Ik. AS 167. *Pronus*-en zalantza agertzen da: *houxic* eta *bux*.

6. *Pronus*-en eta *Catechima*-n *erresuma* agertzen da (<u> = [u]). Ez dira <u> dakarten bakarrak (*CatOlo*, *OthoiCant*, *CatOlo2*), baina bada beste grafiairik: *erresoma* (Maiter, Ress, *IganPr*), *erresouma* (*Jean de Paris*, *Meditacioniac*, Ip, e.a.). Ik. AS 166.

b. Kontsonanteak

1. Beti <p> jarriz [p] eta [ph] ez bereiztea ez da inola ere ohitura grafiko hedatua (AS 106). Zubererazko testu zahar batzuei gainbegirada azkarra egin diegu: Maytiek <pph> idazten du, *IganPr*-n <ph> agertzen da, eta Ressegue eta Mercyk <pph> nahiz <ph> erabiltzen dituzte. *OthoiCant* testuan gutxitan markatzen da herskari aspiratua: <pph> eta <ph>, launa adibide.⁷⁴

2. Bi testuetan *manatu* (cf. *manhatu*) agertzeak erabili ditugun gainerako testuetatik bereizten ditu. Ik. AS 232.

3. Ez dago ia *Pronus*-en eta *Catechima*-n dardarkariz hasitako grafiairik: bokal protetikorik gabeko salbuespenak Bp *Religione*- eta *Pr. Romanoaren* dira. *IganPr* testuan ere adibide bakarra dago (4 *Romanouaren*), baina ugari dira *r*- hasieradun formak *OthoiCant*-n nahiz Resseguerengan eta, bereziki, *CatOlo*-n zein Mercyrengan. Ik. AS 1067.

4. *Pronus*-en eta *Catechima*-n (eta *OthoiCant*-n) *christi* 'kristaua' agertzen da. Maytiek ere bere katiximaren lehen erdian *christi* idazten du, baina bigarreanean *chyristi*. *IganPr*-n, Resseguerengan eta Mercyrengan *khiristi* ediren dugu. Ik. AS 275.

5. *Pronus*-en eta *Catechima*-n *tempora b*-rik gabe dator. *OthoiCant*-n ere bai, baina *themp*- agertzen da *CatOlo*-n, *Jean de Paris*-en A eskuizkribuan, *IganPr*-n, Ressegue-

(73) Adibide bakarrak: *hoguey eta bost guarrenian* (sic) (6), *Diroyen* (68); (*houretic*) *yalki* (88); *Hymnia* (92). -ViV- idazten du autoreak: *anaie* (66), *gaian* (6), *gaiaz* (3), e.a.

(74) *CatOlo*: *pphartz* (2), *pphena* (3), *ppharadussuco* (3), *pphitciatz* (5), *ppbiztu* (9), *pphaca* (6), *ppharca* (8), *pphotere* (9), *ppharteliant* (10), e.a. *IganPr*: *apbecen* (1), *pbarca* (2), *photeria* (2), *pharcamentu* (2), *Phetiri* (3), *phensamentuç* (3), *pbenetan* (18), e.a. Mercy: *pphotere* (6), *Apphezcupiaren* (7, 7, 8), *Apphezcupia* (10), *Appbez* (10), *Ppheredicagu* (14), *apphaltarçunarena* (14), *pphausseraciren* (20), *pphenatcez* (20), e.a.; *photerexia* (3), *Phetiry* (6), *photere* (15), *pbenaren* (33), *phaussatuco* (40), e.a. Ressegue: *Apphezcupiaren* (portada), *pphacamentia* (3), *pphenac* (3), *ppharadussiaz* (3), *pphartheliant* (sic) (4), *aipphatu* (11), *appharicioz* (13), *pphoteretsia* (45), e.a.; *ppharcaten* (3), *photere* (6), *Phetiri* (6), *Phaule* (6), *Apphezcupiat* (6, 7), *Pbentacoste* (9, 10), *phaussuz* (13), e.a.

OthoiCant: *Appharicio* (6), *appheçac* (7, 107, 107); *apheçac* (7), *photere* (9), *apphalturic* (11), *pharkamentiare* (32). Gehienetan, bada, ez da aspiratua markatzen: *Paradussia* (36, 73), *parphamentu* (19, 21, 49), *parthian* (7), *pena* (29, 39, 41, e.a.), *pensamentiaren* (71, 72), *poteria* (5), *apeçac* (57), e.a.

ren adibide batean (8) eta Maisterrengan (ondokootan bederen: 57, 77, 223, 244, 253); ik. AS 277. Gogoratu Ressegue eta Mercyk *dembora* darabilte. Kontuan edukitzekoa da, bestalde, *Pronus*-en *tempóra* (16; baina <o> 15) agertzea, eta Belapeirek bigarren partean *tempóra* idaztea (bitan <ó>); izan ere, aipatu diren gainerako testuetan *o* inolako azenturik gabe dago.

6. *Ts* irudikatzen <x> erabiltzea. *Pronus*-en ez dago salbuespenik eta *Catechima*-n lau <ts> daude. Digrama Tartasek (*Onsa*) nahiz Oihenartek, esaterako, erabilia zuten. *CatOlo*-n, *OthoiCant*-n, Ressegueregan eta Mercyengan, <x> eta <ts> biak agertzen dira testu berean txandaka.⁷⁵ *IganPr*-n <x> agertzen da, eta *ofentsatceco* (2) salbuespen bakarra da.⁷⁶

7. *Pronus* eta *Catechima*-n *-ff-*, *-nn-* bezalako grafia errepikatua oso bakanak dira. *CatOlo*, *OthoiCant* eta *IganPr*-n, eta Ressegue eta Mercyengan daudenak jaso ditugu:

-cc-

CatOlo: *accusaçaliac* (46), *accusacionia* (90), *accusatu* (90, 90), e.a.; *Occasionetaric* (60), *occasioner* (67), *occasione* (109); *occupatu* (104). *OthoiCant*: *occasione* (13), *occasioner* (24). *Mercy*: *accordaturen* (26); *occasione* (32), *occasionian* (43); *occupaturen* (26), *occupatu* (27), *occupationec* (30).

IganPr eta Ressegue: ez dago *-cc-* duen adibiderik.

- Bp *acusatu* (II, 48).

-ff-

CatOlo: *affligitu* (42); *differençia* (42); *difficultaten* (18), *difficultatetan* (109); *coffessora* (109), *Coffessatcen* (10), *coffessatu* (86), *coffessaturen* (12) (uga-riago da *cofess-*); *offensatceco* (49), *offensatcia* (69); *offeritcen* (99); *officioac* (66), *officioco* (87), *officioena* (108); *soffritceco* (18), *sofferitu* (30, 31, 32, 44, 47, e.a.), *sofferitcen* (33, 49, 59), e.a.; *truffatcia* (65).

OthoiCant: *affectionia* (32), *affectioniac* (29), e.a.; *afflitione* (29), *affligitu* (51), *affligitcen* (54, 56); *deffenda* (38; baina *defenda* (çale) 32, 34); *differi* (88), *differitcen* (46, 46); *indifferent* (85); *coffesioniam* (sic) (45), *coffessatceco* (19), *coffessatcia* (8) (*cofess-* eta *cofess-* ere bai); *offensatu* (13, 16, 20, 22, 23, 49), *offensatcen* (44, 48), e.a.; *offritcen* (12, 28, 50), *offritceco* (28), *offrimentuzco* (12), e.a.; *soffritu* (6, 20, 92, 100), *soffritcen* (41, 46, 81, 100, 101), e.a.; *çaffla* (eçac) (82).

(75) Hona testuetatik azkar jaso ditugun grafia zenbait:

CatOlo: *arratsen* (5, 7, 8), *Jaitsi* (9), *Sinbetsi* (13, 20), *Hatsarre* (13), *batsarrerit* (23), *Erbautsetara* (19), *eracoutsu* (20, 30), e.a.; *dobaxiari* (10), *dobaxu* (43, 44), *Ourtbaxe* (16), *ardiex* (53, 87), e.a.

OthoiCant: *dobatsu* (5), *batsarre* (5), *hautsiagatic* (7), *Etsai* (32), *Amets* (41), *bertsiki* (65), *saibetsian* (103), e.a.; *batxarriaren* (11); *haxarretan* (25), *poterexu* (5), *ourtbaxe* (6), *mahaxanouric* (7), *ARRAXECO* (14), *erbauxetara* (20), *eracousi* (25), (*azken*) *haxialano* (30), e.a.

Ressegue: *dobatsu* (4), *dobatsiaren* (10), *eracoutsiren* (8), *arratseco* (13), *jardietsi* (14), *butseguinez* (20), *ibardetsiren* (25), e.a.; *dobaxien* (6), *uxarteric* (6), *amenx* (7), *ounbexi* (6), e.a.

Mercy: *dobatsien* (6), *etsay* (7), *eracoutsico* (8), *dobatsiaren* (9), *eracoutsu* (10), *lotsagarriagoric* (14), *Ourtbatsez* (15), e.a.; *Ourtbax* (11), *saxutarçun* (3), *photerexia* (3), *offenxatu* (4), e.a.

(76) *IganPr*: *dobaxiari* (3), *exayer* (4), *ounbexi* (5), *amenx* (10), e.a.

Ressegue: *officier* (28, 32), *officierac* (28, 28), e.a.; *officio* (7, 34, 35), *officioa* (22); *suffragioa* (28).

Mercy: *affectioneric* (22); *affligimentietan* (23); *deffendaçale* (21), *deffendaticia* (11), *deffendatu* (19); *differenciariac* (16), *differenki* (40); *coffessaturic* (6, 7), *coffessioniaz* (17), e.a.; *offensatcez* (32), *offenxatu* (4); *Officieren* (1, 40), *Officie-rec* (35, 43), e.a.; *officio* (5, 7); *offritu* (30), *offritcen* (17), *offritciac* (28); *soffritu* (22); *truffatceco* (39).

IganPr: ez dago *-ff-* duen adibiderik.

- Bp *diferencia* (I, 36); *cofessatu*, *cofessione*, *cofessor*; *Soferitu* (I, 40, II, 47), *soferitcen* (II, 53). Pronus: *cofessaturen* (33), *cofessa* (15), *cofessatcera* (7); *oferitcen* (11); *soferitu* (5); *chaflaçaliac* (25). Baina Bp *Official* eta *Officio*.

-ll-

CatOlo: *Illustre* (1). *OthoiCant*: *millioutan* (47); *Illusitu* (56), *illusioniac* (56), *illusituren* (99); *Milla* (77). Ressegue: *Bullan* (3), *Bullaz* (10), e.a.; *Chapellea* (22); *Chapella* (32), *Chapellan* (39) (behin *-l-*: 37); *tella* (36). Mercy: *Bulla* (1, 5, 10).

IganPr: ez dago *-ll-* duen adibiderik.

- Bp *mila* (II, 74), *milatan* (II, 99). Baina Pronus: *Collegio* (18).

-mm-

CatOlo: *communioia* (93, 100, 100), e.a. (*-m-* ere bai). *OthoiCant*: *Communione* (32), *communioniaren* (33), e.a.; *immortala* (95, 102). Ressegue: *Communione* (6), *Communioniac* (15), *Communiatu* (27), e.a. Mercy: *Communioian* (6), *Communioia* (25), *Communiaturic* (6, 6, 7), e.a.

IganPr: ez dago *-mm-* duen adibiderik.

- Pronus-en eta *Catechima*-n ez dira agertzen *komünione* eta *komüniatü*.

-nn-

CatOlo: *Innocenziazco* (25), *innocentia* (25, 30), e.a. *OthoiCant*: *Innocenzia-ren* (51), *Innocenta* (91; baina *-n-* 44); *Passionnian* (54; baina *-n-* gainerakoetan); *Santa Anna* (95). Ressegue: *Annuntiacione* (11), *Annunciacione* (13), e.a.; *personna* (3, 3, 5, e.a.). Mercy: *abandonmatcera* (22); *Annonciacione* (9), *Annonciationeco* (15); *ordennaturic* (8), *ordennatu* (12), e.a.; *Ordonnançaz* (11); *Oracionnia* (16, 16, 17, 17, e.a.; *-n-* 27, 31); *personna* (7, 12, 20, 21, 26, e.a.), e.a.; *Praticienmaz* (port.).

IganPr: ez dago *-nn-* duen adibiderik.

- Bp *passione*; *Anonciacioniaren* (II, 96); *persona*; *ordenatu*; *ordenancen* (I, 23), *Ordenança* (I, 26), *Ordenancez* (II, 1). Baina Bp *Anna*.

-pp-

CatOlo: *approbatu* (90); *supplicio* (48). *OthoiCant*: *oposatcen* (64); *Supplicio* (100).

Gainerakoetan ez dago *-pp-* duen adibiderik.

- Pronus-en eta *Catechima*-n ez dira hitz horiek agertzen.

-tt-

CatOlo: *attencionereki* (92), *attencione* (99). *OthoiCant*: *Attricionezco* (21); *attencionia* (34). Ressegue: *Lettera* (15) (baina -t- 9, 15). Mercy: *lettera* (1, 9, 9); *attencione* (26, 33).

IganPr: ez dago -tt- duen adibiderik.

• Bp *Atricionia* (I, 67, 67); *letera*.

8. *N* eta *l*-ren ondoren <c>, <ç>, <s> eta <ch> agertzen dira testu bietan. *Pronus*-en ez dago salbuespenik, eta Belapeiregan bi besterik ez: *bontcia* eta *utçultceco*. *CatOlo*-n eta ondorengo testuetan, *t*-dun grafiak gero eta sarriago baliatzen dira. Ik. AS 245 eta ond.

9. *B* irudikatzean, eta <v>-ren arteko hautapenean bat datoz. Bi testuetan *Virgina*, *concebitu*, *Evangelioa*, *devocione*, *vigiliac*, *errecevi* eta *Salvaçale* agertzen dira. Maileru horiek <v>-z idaztea ez da, agian, oso esanguratsua. Maytiek ere <v>-z idazten ditu, *errecebitcen* (106) bakar bat salbuespen dela.⁷⁷ *IganPr* testuan jadanik ez dago <v>-rik, beti idazten da. Aipatu diren maileguak XVIII. mendeko zubererazko testu zenbaitetan -z aurkitu ditugu (<v>-dun formak, txandakatzerik ez bada, ez ditugu aipatuko):

OthoiCant: *concebi* (79), *concebitu* (51, 96); *errecebi*- (7, 7, 8, 8, 9, e.a.). Ressegue: *debocionia* (10), *debotbat* (5), baina gehienetan *devocione*; *errecebitu* (6), *errecebituric* (6); *salbatu* (8), *salbamentuco* (8), baina *salvaçale*, *salva*, e.a. *IganPr*: *Birgina* (3, 7, 8, 14, 17), *concebitu* (8), *debotac* (17), *bigiliac* (10), *errecebi* (10), *salbatu* (15). Mercy: *errecibi*- (6, 13, 21), baina *errecevituric* (4).

Aberats hitza eta *ebatsi v*-z idaztea aipagarria da: *Pr. aueraxtarçun* (12), Bp *Averaxec* (II, 104; cf. I, 126 *aberax*); *Pr. euax* (14), Bp *evaxi* (lau adibide <v>-z; cf. I, 47 *ebax*). Maytiek ere *evats* (72) eta *evatsian* (72) idazten du (baina 5 *ebatz ez-teçala*). Cf. *aberas-tarçuner* (*CatOlo* 75), *aberatstarçun* (*CatOlo* 35), *aberax* (*OthoiCant* 41, 62, 103), *aberas-tarçuna* (*OthoiCant* 31), *aberatstarçunac* (Ress 51), *aberastia* (Mercy 14); *ebax* (*IganPr* 9).

10. Herskariz hasitako atzizkia ezartzean, forma soilaren amaierako afrikatua gordetzea zenbaitetan: *Pr. bibotztoiqui*, *ebortzliac*; Bp *bekaitzteria*, *ebortztia*, *bibotztoitu*, e.a.; *Pr. aueraxtarçun*; Bp *hauçliac*, *Jaixté*.

Axularrengan, Ziburuko Etxeberrirengan nahiz bizkaierazko idazle klasigoengan badira etimologismoak eragindako antzeko grafiak. Baita zubererazko hainbat autorerengan ere: *pphitztu*, *borthbitzteco*, *gaitztoen*, *aberatstarçun*, *abertz-tarçunac*, e.a. (*CatOlo*), *egoitzten*, *Bekhaitzt[i]ari*, *garratztarçuna*, e.a. (*OthoiCant*), *othoitzele*, *urgaitzgoaric*, *otoitzguilec*, *othoytz-guiler*, *aberatstarçunac*, e.a. (Ressegue).⁷⁸

(77) *CatOlo*: *Virgina* (3, 9, 10, 15, e.a.), *concebitu* (9, 16, 28, 30), *Evangelioaren* (22), *devocione* (54, 84, e.a.), *vigiliac* (6, 77); *errecevi*- (2, 11, e.a.), baina *errecebitcen* (106); *salvaçalia* (16, 26, e.a.).

(78) *CatOlo*: *pphitztuda* (17, 33), *Pphitztu* (32), (*biletaric*) *Pphitziaren* (33), *Pphitzturen* (33), *borthbitzteco* (33), *gaitztoen* (42), *gaitzto* (40), *abertz-tarçuna* (43), *aberatstarçun* (35), *abertz-tarçunac* (43), *ekhoitzpenac* (59), e.a. *OthoiCant*: *egoitzten* (23), *Bekhaitzt[i]ari* (42), *garratztarçuna* (78), *Hotzki* (85), e.a. Ressegue: *othoitzele* (11), *otoitzguilec* (11), *urgaitzgoaric* (37), *othoytzguia* (38), *othoytz-guiler* (51), *abertz-tarçunac* (51), e.a. *IganPr* testuan eta Mercy-rengan ez dugu aurkitu halakorik.

11. Bat datoz *tz* idaztean: *tc^{e,i}*, *tç^{a,o,u,ou}*, *-tz*, *-tzC-*. *Pronus*-en ez dago aipatu bana-
ketaren kontrako adibiderik; *Catechima*-n badira *-tca-* nahiz *-tçi-* bezalako zortzi adi-
bide, eta zazpi *-tze-*, *-tzi-*.

CatOlo-n 13 <tçe> eta <tçi> bat ediren ditugu; *OthoiCant*-n 3 <tçe> eta 2 <tçi>;
IganPr-n adibide bana; *Mercy*-rengan 3 <tçe> eta <tçi> bat; eta *Resseguere*ngan ezta
bat ere.⁷⁹

CatOlo-n, bestalde, agertzen da *-tzV-*: batez ere, <-tz> gordetzen duten grafia
ugarietan (*kborpitzza*, *bihotzac*, *gaitzetic*). *Resseguek* baditu hainbat *-tzV-* (*aitzinatzia*,
otboitzia, *bakboitzza*): 30 adibide zenbatu ditugu.⁸⁰

4.1.2. Bokalak eta kontsonanteak. Ezberdintasunak

1. *Pronus*-en ez da sabaiko sudurkaria bereizten: edozein egongunetan betiere *Vin*
eta *in* agertzen dira. *Catechima*-n frantsesetiko <gn> erabiltzen da (eta inoiz <ng>).
Catechima-n, agian, hitz amaieran ez da sabaiko sudurkaria bereizten; hots, *-in* ida-
tzia, beharbada, *-(i)ñ* ahoskatzen zen.

2. *Pronus*-en *qu* (*que*, *qui*) eta *c* (gainerako bokalekin) erabiltzen dira eta ez dago *k-*
rik; *Catechima*-n, aldiz, *k* (*ke*, *ki*) eta *c* (gainerakoekin); aipagarria da, nolahi ere,
Catechima-ren lehen partean 19 aldiz *qu(e,i)* agertzea.

3. *Pronus*-en [kh] ez da idazterakoan herskari arruntetik bereizten (beti *qu* eta *c*
agertzen dira). *Catechima*-n, berriz, bai: <kh>. Dena dela, *Catechima*-n zenbait maile-
gutan *c-* idazten da herskari aspiratua zatekeena (*contu*, *corpitça*, *curutche*, *cantore*); ik.
AS 103 eta ond.

4. *Pronus*-en, mailegutan ez ezik euskal hitz zaharretan ere *-mb-* idazten da: *bam-*
bat eta *çombat nahi* (baina bestalde *eguinbidé*). *Catechima*-n, berriz, *-mb-* ez da agertzen
mailegu ez direnetan: *banbat*, *çombat*, e.a.; lehen parteko hiru *Çombat* (I, 35, 46, 50)
dira salbuespen bakartuak.

(79) *CatOlo*: *adoratçen* (2), *luntatçen* (3), *hartçen* (3), *deytçen* (14), *proceditçen* (14), *deytçen* (14, 16),
bicitçen (45), *dependitçen* (46), *desiratçera* (56), *obligatçen* (70), *othoytçez* (86), *estaltçen* (91); *guerthatçian* (33).
OthoiCant: *Hartçen* (58), *goitçen* (61), *goçatçen* (87); *aitçinian* (19, 73). *IganPr*: *hitçeman* (3); *otboitçiac* (4).
Mercy: *hartçera* (4), *ordenatçen* (17), *emplegatçen* (27); *aitçina* (4), *egoitçiren* (36).

Bestalde, *CatOlo*-n *doatçan* (71) eta *BEDERATCU* (38) agertzen dira. Gainerako testuetan ez da aurkitu
halakorik.

(80) *CatOlo*: <tza> *kborpitzza* (15, 18, 19, 19, 19, 25, 28, 28, 31, 31, 96), *quborpitzza* (97), *kborpitzza-*
ren (33, 42, 52, 65, 66, 105, 107), *kborpitzzac* (33, 42, 62); *bihotzac* (35), *bihotzaren* (53, 53, 81, 102),
bihotzaz (104, 105); *borthitza* (94), *bitzac* (97); *beraurtzaz* (18). <tze> *kborpitzeco* (23), *kborpitzeti* (31),
kborpitzetic (32), *kborpitzzen* (108); *bihotzetic* (38, 105), *bihotzen* (51), *bihotzeti* (88); *gaitzetic* (9, 52), *hitzez*
(105); *hiltzera* (18), *otboitze* (99, 104). <tzi> *kborpitzic* (23), *kborpitziala* (97); *bihotzian* (84, 88), *bihotziala*
(102); *gaitzic* (58); *pphitzia* (10, 41), *pphitziac* (41), *patitziagetic* (50).

Ressegue: <tzi> *aitzinaturen* (11), *aitzinatzia* (30), *aitzindari* (31), *aitzinatcia* (31), *aitzinatzen* (31),
aitzinian (33), *aitzinean* (33); *otboitzia* (12), *bihotzian* (12), *ebitzia* (12), *Bicitziary* (33), *OTHOITZIA* (44, 45,
46). <tze> *Jarratzen* (13, 26), *ordenatzen* (14), *emaitze* (36), *kborpitzetan* (37); *otboitzeraciren* (36), *Vorzen*
(28). <tza> *Artzain-uthurry*, *Jurata* (11), *orotzaz* (35); *bakboitzza* (19, 49), *bakboitzzac* (21, 35), *bakboitzza-*
ren (28); *kborpitzza* (20); *Votzac* (28).

OthoiCant: *hitzetan* (17, 83, 83), *Hanitzetan* (72).

5. *Pronus*-en kontsonantea irudikatzen ez da oraindik <j> berria erabiltzen; *Catechima*-n *i*- zaharra eta *j*- berria txandaka agertzen dira, azken hau nagusi delarik (batez ere bigarren partean). Ezberdintasun hau ortografiaren bilakaeraren ondorio dateke.

6. *Pronus*-en ez dira oraindik <u> eta <v> bereizten. *Catechima*-n bai (ohitura zaharraren aztarna bakan batzuk daude, batez ere lehen partean: *-ui-* [bi], V [y]). Ezberdintasuna ortografiaren bilakaerak azaltzen bide du. Frantzia 1680 ingururako *u* eta *v* bereiztea arrunta zen. Zuberotarren artean, Maytiek ere 1706ko katiximan bereizketa egiten du, eta *saluaçaliaren* (18) eta *erreceui* (11) dira aurkitu dizkiogun idazkera zaharraren aztarna bakarrak.

4.1.3. Bokalak eta kontsonanteak. Esanguratsu ez diratekeen berdintasunak

Zubererazko testu zaharretan ohikoak diren ezaugarri grafiko batzuk *Pronus*-en zein *Catechima*-n agertzen dira:

1. *u* <ou> / *ü* <u> bereiztea (*Pronus*-en oraindik <ou> / <v>, <-u>).
2. Bokal sudurkariak ez markatzea.
3. Bertako ahoskera islatzea: *gaiza*, *laidati*; *eitzi*.
4. Kontsonante aurrean eta hitzaren buruan [k] <c> idaztea (*Catechima laburra*-n badira salbuespen apur batzuk).
5. [th] <th> idaztea.
6. <ch> = x.
7. *Tx* <tch> grafiaz irudikatzea.
8. Beti ere *-rh-* idaztea (inoiz ez *-rrh-*).
9. *G^{a,o,ou,u}* eta *gu^{e,i}* bereiztea.
10. *Pronus*-en eta *Catechima*-n *ç^{a,o,ou,u}* eta *ç^{e,i}* dago, eta kontsonante aurrean eta hitz buruan <z>. Sistematik kanpo geratzen diren *çe* eta *çi* gutxitan agertzen dira: *Pronus*-en behin eta *Catechima*-n bostetan. Zernahi gisaz, zubererazko autore zaharregan ez dago <çe>, <çi> askorik: *CatOlo*-n 10 <çe> eta 3 <çi> aurkitu ditugu; *OthoiCant*-n 3 <çe> eta 4 <çi>; *IganPr*-n, eta Ressegue eta Mercy-ren testuetan ez dugu ediren halakorik.⁸¹ *IganPr* eta Maister-en itzulpena aipatu banaketatik saihesten dira (*niç*, *Igantç*; *mouldeço*, *luçaçki*).
11. *S* ahostuna bereiztea: *-s-* / *-ss-*. Zernahi dela, aipatzekoa da bi testuetako erregulartasuna; gogoratu Jacques de Maytiek zenbaitetan *-VzV-* idazten duela (*desiratçera* / *deziratu*, *guisaz* / *guizaz*); ik. AS 126.
- Bigarren elementuaren *s-* gorde nahi duten *Catechima*-ko *HAMASEI GARREN* eta *arrasortcia* bezalakorik ez dago *Pronus*-en.
12. *Z* ahostuna beti ez markatzea: *Pr. placer*; *Bp plazer*, baina *arraço*, *arraçou*.

(81) *CatOlo*: *eskençen* (3), *Çergatic* (14), *Çer* (15), *içen* (28, 65), *çeyon* (51), *içena* (63), *içenaren* (64); *bilçen* 'hiltzen' (48), *deyçen* (49); *differençia* (42), *concençia* (46), *penitençiaric* (49).

OthoiCant: *eskençen* (37), *Çer* (47), *çelucoua* (94); *bilçia* (48), *diçit* (51), *çira* (64), *içituric* (64).

13. *J* frikari ahostuna irudikatzean hurrengo bokalaren arabera aukera egiten da: <g> *e* eta *i*-ren aurrean (inoiz *ie*- edo *je*-), eta <i> gainerako bokalaren aurrean (*Catechima*-n <j> eta <i>).

CatOlo, *OthoiCant* eta *Mercy*-rengan ere idazkera bera aurkitu dugu; <je> eta <ji> dutenak *Jesus-Christ* (eta *Jesu-Christ*), *majestate*, *objet* eta *sujet* dira⁸² (cf. Bossuet II 44 *majesté*, II 46 *sujet*). Resseguek ere <ge> eta <gi> darabiltza, baina *Jesus-Christ* (eta *Jean Florius* 9) erabiltzeaz gain, baita hirutan *Jinco* ere; zernahi gisaz, *Ginco* behin eta berriro darabil.⁸³ *IganPr* testua aipagarri da: *general*ki, *Birgina*, *afligitu*, e.a., baina betiere *Jinco* eta *jin*, *jinen*.⁸⁴ *Pronus* eta *Belapeire* bat datoz *Ginco* eta *gin* idaztean, baina ohar gaitezen *Ginco* ala *Jinco*, *gin* ala *jin* aukera *ilj* bereizteari lotua dagoela eta *Pronus*-en egileak nekez idatziko zuela *iincoa* edo *iinen*.

4.1.4. Azentuak eta dieresia.

Catechima-n bertan, hasteko, ez dago adostasunik bi parteen artean. *Pronus*-en ere badira zalantzak (*deriocielaric* / *deriocielaric*, *Tempóra* / *temporac*) eta erabilera bakanak (*Christiá gatic*). Irakurritako zubererazko testu zaharretan badirudi ez dagoela oro har azentuen eta dieresiaren erabilera oso finkorik;⁸⁵ zernahi gisaz, ez dugu *CatOlo* eta gainerakoen azterketarik egin. Oraingoz *Pronus* eta *Catechima* parekatuko ditugu, besterik gabe.

Catechima-ko bigarren partean bezala, *Pronus*-en ere hitz buruko *e*-ri azentua ezartzen zaio, salbuespenak gutxi direla. Gainerako *é*-ak ez dira asko *Pronus*-en: *Pr. déebriaren*, *déebriarequi*, Bp *Déebriaren* bat etortze aipagarria izan liteke; *Aita*, *edo Amén* ere *Belapeire*ren forma azentudunen antzekoa delarik, gainerakoak ez (*Pr. cién*, *deriocielaric*, *cibauréyec*, *èmanen*). Enparatu bokal azentudunei dagokienez, *Pr. Tempóra* *Belapeire*rek ere badu (baina *Catechima*-n *tempóra*-ren ordeaz); zernahi gisaz, *tempóra*-n <o>-ri bi testuetan azentua ezarri izana nabarmentzekoa da; *Catechima*-n ez da *í*-rik (*Pr. bonquiguil(e)*-, Bp *bonkiguilem*; *Pr. civelaric*); *Pr. eciná*-lgo eta *Christiá gatic* bezalako forma azentudunik ez dago *Catechima*-n.

Pronus-en ez dago azentu zirkunflexurik, eta dieresia gutxitan agertzen da (-*ö*-bi). Aipa dezagun, bidenabar, *Mercy* eta, bereziki, *Ressegue* nabarmendu egiten direla dieresiaren erabilera usugatik (*Ress baicic*, *baita*, *baitcira*, *beitira*, *beitcira*, e.a., baina inoiz *baicic*, *baita*, e.a. nahiz *beytirate*, e.a.).

(82) *Majestate* (*CatOlo* 89, 104; *OthoiCant* 11, 14, e.a.; *Mercy* 3), *sujet* (*CatOlo* 48, 59; *OthoiCant* 55, 77; *Mercy* 28, 29, e.a.), *objet* (*OthoiCant* 23, 68, e.a.), *objeta* (*Mercy* 14, 22).

(83) *Ressegue*: *Indulgencia* (3, 3, e.a.), *general* (12, 14, e.a.), *gaje* (21), *gente* (26, 36), *negligencia* (32), *juge* (50); *Virgina* (10, 13, 18, e.a.), *Originalean* (11), *Registre* (23), *Religionexco* (22), *corregituren* (23); *giten* (15, 31); *Jinco* (6), *Jincouari* (7), *jincouaren* (8), baina *Ginco* (41, 44, 45, 47, 48), *Gincoa* (14, 25, 31, 45, 49), *Gincouaren* (3, 11, 12, 23, 26, 29, 50), e.a.

(84) *IganPr*: *general*baten (2), *general*ki (4, 4, e.a.), *Archangeliari* (3); *Birgina* (3, 3, e.a.), *afligitu* (5, 14), *legitimoki* (6), *bigiliac* (10), *Magicienac* (12, 15). *Jesu Krist* (2, 4, e.a.); *Jinco* (2, 3, 3, 6, 8, 9, e.a.), *Jincoua* (1, 4, 7, 9, e.a.), e.a.; *jin* (6), *jinen*-da (8).

(85) *Altunaren arabera* (1987, 14-15), *Tartasek Onsa*-n hitz amaierako *-e*-ri ezartzen dio azentua nagusiki (inoiz *-én*, *éz*, *-ér*); baina askorxo dira *-e* azentugabeak.

4.1.5. Kateko elementuen zatiketa.

Hitzen zatiketaz den bezanbatean, *Pronus* eta *Catechima*-ren artean desberdintasun gutxi ediren dugu: *Pr. hala biz* / *Bp balabiz* nahiz *hala biz*; *Pr. ezguitçatçula* (baina *ezeçala*, e.a.) / *Bp ezquitçatçula*, *ezkirela*; *Pr. eziçala* / *Bp ez içala*. *Catechima*-n adibide bakartu diren *ioancen*, *eguincian*, *eguinedi*, *egonladin*, *eguindu* eta *deitcen*-/*dié* daude; *Pronus*-en ez dago halako elkartzetik.

Bat etortzeak ere badira: *Pr. manu petic*, *manu pecoac*, *Bp Lur pian*, *manu pian*, e.a.; *Pr. Batheya eraciten*, Belapeirek betiere *eraci* banatuta idazten du. Bi testuak hurbiltzen dituzten lau ezaugarri aipatuko ditugu ondoren:

1. *Bat* aurreko izen nahiz izenondoari lotuta agertzen da batzuetan, bi testuetan. Leizarragak berak dagoeneko erabili zuen ohitura ortografiko zaharra da (ik. Oihar-tzabal, *Xarlem* 2. ahap. oh.). Zernahi gisaz, Jacques de Maytieren dotrina-liburua eta *OthoiCant* testua aztertu ostean, baditugu aipatu beharreko xehetasunak.

Pronus-en eta *Catechima*-n *bat* absolutuan denean erasten da bakarrik (gainerako kasuetan banaturik idazten da betiere). Aipatutako kasuan ere, *Catechima*-n sarriago doa lotu gaberik: lehen partean 15 *-bat* itsatsi aurkitu ditugu eta bigarrean zazpi baino ez; askoz gehiagotan dago, beraz, solte. *Pronus*-en *bat* absolutua hirutan aurkitu dugu banatuta eta bitan baturik.

Jacques de Maytie, aldiz, *bat* absolutua gehienetan idatzi zuen lotuta (*azcarbat*, *dobaingbat*); gutxitan utzi zuen solte. Aditzari ere lotu egiten zion (*igaran abal daytianbat*, *sofferitcen abal dianbat*). Gainerako deklinabide-kasuetan ere, nahiz eta gehiagotan banaturik ezarri (*lekhu batian*, *barruky batetan*), batzuetan lotu egiten zuten (*lekhubaten*, *mortalbatez*).⁸⁶

OthoiCant testuaren egileak Maytieren antzera jokatzeko du: ia guztietan lotzen du *bat* (*benedicatu bat* 98 da aurkitutako salbuespen bakarra); erlatibozko atzizkidun adizkiari behin lotzen dio (*etcianbat*; baina *ferme den bat*). Garaitiko deklinabide-kasuetan, lotuta zein solte dago (*eternal batez*, *eternalbatez*).⁸⁷

(86) *CatOlo* testuko lehen 60 orrialdeetako adibideak eskainiko ditugu:

1. *Bat* lotuta: *azcarbat* (3), *bakboitzbat* (5), *muga gabebat* (13), *arimabat* (15), *dobaingbat* (20), *Gincobat* (21), *Ppharadussubat* (21), *Ifernubat* (21), *actebat* (21), e.a.; *igaran abal daytianbat* (33), *sofferitcen abal dianbat* (33), *denbat* (45, 48), *dianbat* (57), baina *dian bat* (58).

2. *Bat* bereizirik: *bak(h)oitç bat* (14, 23, 49), *bil-garri bat* (31).

3. *Bat*- bereizirik: *lekhu batian* (20), *khurutche batetan* (26), *barruky batetan* (30), *berri batetan* (31), *ichara garry batteki* (33), *handi bateki* (44), *osso bateki* (48), *egun batez* (51), *important batetan* (60, 60).

4. *Bat*- lotuta: *lekhubaten* (34), *mementobaten* (49), *mortalbatez* (57), *ossobateki* (60, 60).

(87) *OthoiCant*. Testu osoko adibideak eskainiko dira.

1. *Bat* lotuta: *Gincobat* (5, 5, 5, 17, 26), *Corpizbat* (6), *ossobat* (13), *bereberbat* (16), *bestebat* (17), *handibat* (21), *hedatiagobat* (22), *infinitobat* (23), *bicibat* (23), *gagebat* (25), *esdeusbat* (26), e.a.; *etcianbat* (85).

2. *Bat* bereiz: *benedicatu bat* (98); *ferme den bat* (29).

3. *Bat*- lotuta: *bortbitzbaten* (8), *exactobatetan* (13), *eternalbatez* (17, 17), *intres charbategatic* (20), *orriblebaten* (21), *miserablebati* (23), *guisabatez* (28), *Placer charbategatic* (41), *umilbatez* (59), *Instantbatez* (73), *Egunbatez* (76).

4. *Bat*- bereiz: *Persona bata* (5), *establia batetan* (6), *boun baten* (8), *placer miseriazco bategatic* (20), *khurutche batetan* (20), *miragarri batez* (32), *egun batez* (33, 37, 48, 62, 65, 74), *eternal batez* (55), *sacratu batez* (65), *Criminel baten* (74), *içate batian* (95), *memento batetan* (100), *saintu batentçat* (103); *saintu den baten* (20), *Betbe den batez* (87), e.a.

5. *Saintiarekibatian* (12); *saintiareki batian* (22, 22).

2. *Pronus-en* eta *Catechima-n gatic* lotu gabe dator gehienetan, salbuespenak badi-rela. Bestalde, *Catechima-n* izenordainei eta *oro-ri* erantsi egiten zaie: *enegatic*, *gugatic*, *cibaurgatic*, (*gente*) *orogatic*, e.a. *Pronus-en* ere *enegatic*, *orogatic* eta *cibaureyegatic* agertzen dira, baina *oro gatic* ere bai.

Jacques de Maytiek, *IganPr* testuaren egileak, Resseguek eta Mercyk *gatic* betiere lotuta idazten dute, salbuespenik gabe.⁸⁸ *OthoiCant* liburutxoaren egileak ere erantsi egiten du, baina badira hiru salbuespen.⁸⁹

3. *Pronus-eko* bi adibideak (*Virgina ganic*, baina *beragana*) bat datoz *Catechima-n* aurkitutako banaketarekin: Bp *Virgina ganic*, *Espiritu saintia ganic*, *ama gana*, *Gincoa gana*, baina *çuganic*, *harganic*, *hargana*, *beragana*.

Jacques de Maytierengan ez dago banaketa argirik (*Maria Virgina ganic*, *Maria Virginaganic*; *çoure ganic*, *hargana*), eta atzizkia lotuta duten adibideak haboro dira. *OthoiCant* testuan gehienetan lotuta dator atzizkia, eta ez dago *Catechima-n* bezalako banaketarik (*çoureganic* 7tan, *çoure ganic* 2tan; *çouregana* 3tan, *çoure gana* behin; e.a.).

IganPr testuan lotuta dator atzizkia (*hareganic*, *Jincouaganic*); salbuespen bakarra *Maria Birgina ganic* (8) da. Resseguek ere lotu egiten du; eta baita Mercyk ere (salbuespena: *goure ganic* 17).⁹⁰

4. *Pronus-en guerren* beti bereizirik dator; *Catechima-n* ere *garren* oro har banatuta azaltzen da, salbuespenak oso gutxi direlarik (ik. AS 152).

Maytiek ere *garren* banatuta idazten du (*sey garren*, LAUR GARREN), baina *bigarren* lotuta, betiere. *OthoiCant-n* ere *biguarrena* / *bost guarren-*, *laur guarrena*. Resseguek ere *bigarren* bakarrik idazten du loturik; gainerakoetan *garren* solte utzi zuen. Mercyk askotan darabil *bigarren*; gainerako adibideak: *bi-* / *rourgarren* (26), HIROURGAREN (36), baina *bost garren* (43). *IganPr* testuko hiru adibideetan *-guerren* erantsita dator.⁹¹

(88) *CatOlo*: *orogatic* (3), (*gu*) *bekatoregatic* (9), *enegatic* (10), *gugatic* (15), *sanctificationiagatic* (18), *conversioniagatic* (40), *gincoagatic* (57), e.a.

IganPr: *gouregatic* (1), *enegatic* (3), *Eliçagatic* (4), *emendatciagatic* (4), *gal eracitciagatic* (4), *utçulciagatic* (4), e.a.

Ressegue: *icatiagatic* (7), *idokitciagatic* (7), *goratciagatic* (7), *Içanagatic* (48).

Mercy: *amouriouagatic* (3), *Junto icatiagatic* (7), *idokitiagatic* (7), *goratciagatic* (7), *hilegatic* (8), *comoditiatigatic* (11), e.a.

(89) *OthoiCant*: *hargatic* (5), *Joanagatic* (6), *hautsiagatic* (7), *enegatic* (13, 20), *bategatic* (20), *intres charbategatic* (20), *placer charbategatic* (41), *Eguitiagatic* (43), *Çouregatic* (50), *gouregatic* (59), *arraçougatic* (63), *bekhatoregatic* (97). Baina *çoure gatic* (34), *Goure gatic* (97), *mundiaren gatic* (101).

(90) *IganPr*: *bareganic* (2), *Jincouaganic* (2), *guihaurganat* (7), (*bildu guina*) *alkbargana* (13); *Maria Birgina ganic* (8).

Ressegue: *beraganat* (20), *guganat* (21), *heganic* (31), *Mariaganic* (40), *çugana* (45, 51), *hargana* (47); *algarganaturic* (24), *algarganatu* (25), ALGARGANATCEN (31).

Mercy: *çouregana* (4), *Aita Saintiaganic* (11), *adoragarriagana* (23), *nigana* (23), *çoureganic* (23); *goure ganic* (17).

(91) *CatOlo*: *bigarren* (11, 13, 14, 15, 26, 28, 51, 63, 63), *bigarrena* (14, 72). LAUR GARREN (11, 30), *sey garren* (16, 34), BOST GARREN (32), CAZPI GARREN (34), ÇORTCI GARREN (37), HAMAR GARREN (40), e.a. *OthoiCant*: *biguarrena* (5), *Bigarren* (8); *bost guarrenian* (6), *Laur guarrena* (8), *Bost guarrena* (8).

Ressegue: *birour garren* (8), {...} eta *hamassey garren* (9), *boguey eta hirour garren* (9), *birour garren* (28); {...} eta *hamassei-garren* (9); *bigarren* (28).

Mercy: *bigarren* (11, 15, 16, 28, 29, 33, 34, 34, 37, 38, 39, 43), *bi-* / *rourgarren* (26), HIROURGAREN (36; *lerro beta*); *bost garren* (43).

IganPr: *biguerrenki* (2), *laurguerrenki* (2), *Biguerrenian* (17).

4.2. *Pronus* eta *Catechima laburra*-ko lexikoaren alderatzea

4.2.1. *Berdintasunak*

1. Intxauspek Belapeireren idazkera garbia goraiatu zuen. Gure azterketak erakutsi zuen Athanasek bere dotrinako lexikoa landu zuela; izan ere, zubererazko literaturan ohikoak diren zenbait mailegu erabili ordez, euskarazko beste ordain batzuk bilatzen saiatu zen (ikus AS 1031-1073). Zortzi testuko *corpus*-a finkatu (*Pronus*, *CatOlo*, *OthoiCant*, *IganPr*, Ressegue, Mercy, *CatOlo2* eta Maister) eta mailegu berriak biltzeari ekin genion. Agerraldien kopurua eta zenbat testutan azaltzen ziren kontuan izanik, bi multzotan banatu eta aztertu genituen hainbat mailegu (lehen sailean, oso hedatuak; bigarrenean, gutxixeago hedatuak). Belapeirek baliaturiko sinonimo eta parekoak eskaini genituen, betiere. Oraingoan, azterketa hartara itzuli eta, *Catechima*-n bezala, *Pronus*-en ere ez dauden maileguak —eta haien pareko agertzen direnak— aipatuko dira.

1.1. Mailegu oso hedatuen multzoa (AS 1033-1041). Gainerako zazpi testuetatik aldendu eta bat datoz, inoiz, *Catechima* eta *Pronus*: ez dute *-ble* atzizkidun izenondorik (ik. AS 1032), ezta *orazione*, *proximo*, *deSir*, *deSiratü* eta *moian* (*moien*) ere. Nabarmentzekoa da, gainera, *obligatü*, *obligazione* eta *ofensatü* bi testuotan erabili ez izana. Beraz, mailegu horiez gutziej jardungo dugu.

Orazione. *Pronus*-en *othoitz* (19, 23, 32) eta *othoitze* (31) agertzen dira, *Catechima*-n bezala; Materregandik jasotako pasarte batean, *orazino* ezabatu egin zuen Belapeirek. Aztertutako gainerako testuetan, *othoitz(e)* eta *orazione*, biak agertzen dira. Ik. AS 1040.

Proximo. *Pronus*-en behin *kbristi lagün* (12) agertzen da. Belapeirek *kbristi lagün* eta *lagün* darabiltza. Aipatu behar da *kbristi lagün* aurkitu dugula *CatOlo* eta *OthoiCant* testuetan ere: *CatOlo*-n 3 adibide daude (baina *proximo*-ren 12 agerraldi) eta *OthoiCant*-n adibide bakarra (*proximo*-ren 5 agerraldi). Leizarragaren hiztegiñoan “hurcoa, (Z) proximoa” dator. Ik. AS 1040.

DeSir, *deSiratü*. *Catechima*-n eta *Pronus*-en, 9. manamenduan (gainerako katixima eta prononetatik bereiziz) *Aragui(a)zco obra onhex ezteçala* da debekua [eta ez *desira eztezala*]. *Desiratu* erabat zabalduta dago Iparraldeko testu zaharretan (OEH). Ik. AS 1033.

Moian, *moien*. *Pronus*-en, behin baztertu egiten da: *moian hautaz* (*Pregarioac*) / *cari-tate hoyetçaz* (*Pronus* 31). Bossuet-en *par ce moyen* Belapeirek *hala* eta *halaz* euskaratzen du; eta *par son moyen*, berriz, *hartçaz*. Ik. AS 1038.

Obligatü, *obligazione*. Aztergai hartutako testuen artean, *Pronus*, *Catechima* eta *Imitacionia* dira salbuespenak (Maisterri dagokionez, OEH-ko adibide liburuetan⁹² ere ez dugu aurkitu haren erabiltzerik). *Pronus*-en *eginbide* (2, 13) agertzen da, Belapeirek ere zenbaitetan darabilen hitza. *Obligatü* baino nahiago ditu Belapeirek beste baliabide batzuk: *erazi*-ren bidez osatutako aditzak (Boss “les Juifs (...) obligerent Pilate de le condamner à mort”, Bp *Judiec Pilatari Jesus hilceva condemna eraci cerien*), behar (eta ez *obligatü da, gira... -tzer*a), etab. Ik. AS 1039.

(92) OEH-ren egoitzan, aztertzen duten *corpus* zabaleko adibideen zerrendak daukate, informatika-ko baliabideen bidez lortuak. Adibide-liburuki horiek baliatzeko parada izan genuen (AS 1031).

Ofensatiü. Pronus-en *ogen egin* agertzen da: ik. 33 (< *Preg. offensatu*), 7, 12. Hiru adibideak Jainkoari *ogen egiteaz* ari dira. Belapeirek *gogoko du ogen egin*. Aztergai ditugun bederatzia testuetatik, *Pronus*, *Catechima* eta *Ressegueren* itzulpena dira *ofensatiü* ez dakartenak. *Ressegue* ere aipatu beharreko salbuespena da, behin [Jinkuari] *oguen eguitez* (20) baitarabil. Ik. AS 1040.

1.2. Bigarren multzoan (AS 1041-1067) aztertu maileguetako batzuez arituko gara, ondoren. Belapeirek *Catechima* idaztean legez, *Pronus* ondu zuenak ere ez zituen ondokook baliatu:

Konplitü. Pronus-en *egin* ediren dugu: *penitenciaren eguiteco* (32 < *Preg. compliteco*), *haren boronthaté saintia* {...} *eguin* (16), [Aita Gurean] *çouré boronthatia eguin bedi* (21, cf. *IganPr. compli bedi*). Belapeirek ere ez darabil *konplitü*, baina bai *begiratiü* ('agin-duak, legeak) bete' eta *egin*. Ik. AS 1054.

DispoSatiü. 'Gogoia, gorputza (zerbaitetako) prestatu' adierazteko, Belapeirek *adelatiü* hautatzen du askotan, inoiz ez *dispoSatiü*. Pronus-en ere *adelatiü* agertzen da behin, *disposatu* baztertuta: ik. *Pr. 32* < *Preg. disposatu*. Ik. AS 1046.

Fermo, fermoki. Pregarioetako *fermu* baztertu eta *oso, osoki* agertzen da Pronus-en (ik. 4.2.3). Aipatzekoak dira, halaber, *boronthaté osso batequi* {...} ez *guebiago erortera* (7) eta *sinbesté osso batequi* (2). Belapeirek ere ez darabiltza *fermo* eta *fermoki*; zenbaitetan *azkar* baliatzen du; baita *oso* (*sinbesté osso bateki*) eta *osoki* ere (*sinbesten diçut ossoki*); Bossuet-en *fermement* Belapeirek zinez, *osoki* eta *azkarki* itzultzen du. Ik. AS 1049.

Prinzipalki, prinzipal. Pregarioetako *prinzipalki*-ren ordez, *orotan gainti* dago Pronus-en (ik. 4.2.3). Testu honetan, behin *gebien* izenondoa azaltzen da: *azquen vrhencé guebiena* (13). Belapeirek ere badarabiltza *orotan gainti* eta *gebien*; bestalde, *güziz* eta *gebienki* baliatzen ditu (besteak beste, Boss *principalement* itzultzean). Ik. AS 1060.

Autoritate. Pronus-en *manü* agertzen da: *Haur sortbu berri bere manu peçoac* (26), *becatiaren eta deébriaren manu petic* (12). Belapeirek ere *manü* eta *-ren manü pian* darabiltza. Boss *autorité* Belapeirek *manü* eta *indar* itzultzen du, galdera-erantzun batean. Ik. AS 1042.

Dibino, dibin. Pronus-en ez dira agertzen. Ik. {...} *gincoaren hontarçunari eta ezti-tarçunari* (Pronus 6/7); *IganPr*-n *huntarçün dibinua* aipatzen da (2). Bossuet-en dotri-nan *divin* izenondoa usu agertuagatik, Belapeirek ez darabil inoiz *dibino*: *Gincoaren haur honec* (Boss *ce divin Enfant*), *Gincoaren gaicetan* (Boss *les choses divines*), etab. Ik. AS 1045.

Kostüma. Pronus-en *eguitate* dator behin (29 < *Preg. ussantça*). Aztertutako testuen artean, *Catechima*, *Pronus* eta *Mercyren* itzulpena dira *kostüma* ez duten bakarrak; *Mercyk*, alabaina, *kostümatü* baliatzen du lautan. Zernahi gisaz, Belapeirek ez darabil *egitate*. Boss *selon la coutume*, Bp *oborez eguiten den beçala*. Ik. AS 1056.

Faboritiü. Belapeire eta Pronus-en idazlea bat datoz iturriko mailegua (*Matterre faboratu* eta *Preg. fagoratu*) baztertzean, nahiz eta ordaina ematean bat etorri ez: *gure faborateco*-ren ordez *gouri honki egin* dago *Catechima*-n; *fagoratu*-ren ordainak *ürgatzi* (birritan) eta *sokorritü* (behin) dira Pronus-en (ikus 4.2.3). Ik. AS 1048.

2. Bi testuetan diren hitz eta esapide bereziak, bitxiak, edireten saiatu ondoren, *elizaren gogoia* aipatuko dugu. Lau aldiz darabil Belapeirek, besteak beste, Bossuet-en

l'esprit de l'Eglise eta *desseins de l'Eglise* itzultzeko. *Pronus*-en agertzen da, baina ez dugu aurkitu zubererazko beste testu zaharretan:⁹³

Bp II: *Eliçaren gogoari jarraikiteco, cer eguin behar da Ihaüterian?* (40, Boss "pour se conformer aux desseins de l'Eglise"), *Eliçaren gogoan gorogumaren onsa igaraiteco* (42, "(...) passer le Caresme selon l'esprit de l'Eglise?"), *abalaz sarthu behar dié Eliçaren gogoan* (43, "entrer dans l'esprit de l'Eglise"), *gaiça boyen ororen eguitemo Eliçaren gogoan* (53, "dans leur véritable esprit").

Pronus: oferitcen deriocielaric meçaco Sacrificio Saintia Apeçarequi eliçaren gogoan (11).

4.2.2. Ezberdintasunak

1. Tesian aztertu genituen maileguetatik —*Catechima*-n agertzen ez diren haietatik, alegia— batzuk aurkitu ditugu *Pronus*-en. Mailegu oso hedatuen multzokoak dira *sokorri* (22), *sokorritü* (31), *fidel* (2 *Christi fidelac beçala*) eta *errendatü* (2 *eguinbidé bonen errendatcera*); bigarren multzokoak dira *oferitü* (11) eta *perfekzione* (11).

2. Horiezaz gain, hitz eta esapideok dira *Pronus*-en agertu bai, baina *Catechima*-n ez daudenak (gogoratu dotrina honetako hitz guztiak bildu genituela *Belapeiveren Hiztegia*-n):

Amoratsü: *bibotz amoraxu batequi* (11). Aberatstarzün: *aueraxtarçun espiritualetan* (12), cf. Bp *eliçaco hon espiritualen*. Parte eman (12). Üthürbüria (16). Arxapezküpü (18). Gobernü (18). Arhinmentü (23). Estekazale: *encantaçale, azti, estecaçalé* (25).⁹⁴

Müga: *muga gabé dutian perfectioné gatic* (11). Berriz erosi (12), cf. Bp *arrerosi*. Liberalitate (17). Kolejio: *Cardinalen Collegio* (18). Majizien (25). Enkantazale (25). Pakto: *dëbriarequi pacto eguiten diela* (25), cf. Bp *hareki* (Deebriareki) *norbaitec bitça harturic*. Xaflazale (25). Eratzale: *Haurren {...} berequi eraçaliac* (26). Itho: *ithotcen badira* (26). Arrandant 'errenta jasotzen duena' (26). Egitate (29). -ren araura (29), cf. Bp *-ren arau*. Aingürü begirazole (29), cf. Bp *Aingürü begirari*.

Hüts hitzaren erabilera bat ere aipatu beharrekoa da. *Pronus*: [Jinkoa maithatü behar düzie] *ez hambat honqui eguin deritcielacoz hux, eta paradussia adelatu, bena orano, ceren {...}* (13); ikus gure ed. oh. *Pronus*-eko ondoko hitzak ere ez darabiltza Belapeirek; baina bai aipatzen ditugun hurbilekoak:

Bihotztoiki (19), Bp *bibotztoitü*. Arartekotarzün (17), ararteko (29), Bp *arartegoa, arartekari, arartekosa*. Gidazale (18), Bp *gidamentü, gidatü*. Arhinzki (25), Bp *arbin izond*. Popazale (25), Bp *popatü*. Bortxazale (26), Bp *bortxatü*. Gibelzale (26), Bp *gibeltü*. Gordazale (27), Bp *gorde, gordatü*.

(93) *CatOlo, OtboiCant* eta *IganPr* testuetan eta Ressegue eta Mercygan ez dago halakorik.

(94) Zernahi gisaz, orain arte aipatu dirugun hitzen hurbileko beste hauek badarabiltza Belapeirek: *amorio, aberats, parte egin (parte hartü, parte ükhen, etab.), üthürri, apezküpü, gobernadore, arbintü* ([kateximaz zerbützatü] *conciencien arhinceco, estekatü*).

4.2.3. Autorearen jokabidea Pregari(o)ak zubereratzean

Tesian azaldu genuenez, *Catechima laburra*-ko sei zati *Dotrina Christiana*-tik hartuak dira. Materrek baliatutako mailegu berri zenbaiten ordain, euskal hitzak hautatzen ditu Belapeirek. Euskara txukuna nahi du, eta nahitaezko iruditzen ez zaizkion maileguak kendu egiten ditu (ikus AS 1071-1073). *Pronus*-en autoreak ere modu berean jokatzen du: *Pregari(o)ak* zubereratzeaz gain, iturria gainditu egiten du, nolabait, zenbait mailegu berri baztertu eta hitz egokiagoak (euskal hitz zaharragoak) erabiliz. Komenigarri da jakitea autoreak bazter utzitako maileguak garaiko testuetan erroturik daudenez, eta zubererazko testuetan ere agertzen direnez; azken hauek, dena dela, ez dira *Pronus*-en garaikoak, berriagoak baizik.

Ondorengo paragrafoetan, *Pregarioac* (*Preg*) baliatuko ditugu adibideak ematean. *Pregariac* (FPrBN) testuan mailegu berak agertzen dira; aipa ditzagun, dena dela, testu honetako forma desberdinak: *ussança* (*Preg. ussança*), *errecebitu* (*Preg. errecebitu*), *fauoratu* (*Preg. fagoratu*), *-(r)en fauoretan* (*Preg. -(r)en fagoretan*).

Usantzaz (*Pregarioac*) / *egitate* (*Pronus*).

{...} bildu çarete lekhu Saindu hunetara Eliça Ama sainduaren ussança on, eta laudatceoarean arabera / {...} Eliça ama saintiaren eguitate bonaren araura (*Pronus* 28/29).

- Zubererazko testurik zaharretan ez dugu *iusanza* aurkitu,⁹⁵ baina Gèzek biltzen du ('usage, habitude'). Zernahi gisaz, *Pronus*-en autoreak ez darabil aipatu testuetan agertzen den *kostiima* mailegua (ik. 4.2.1), *egitate* baizik. *Egitate* 'egintza' nahiz 'jokatzeko modua, jokabidea' adieraz euskaraz orokorrean erabilia delarik,⁹⁶ 'ohitura' esanahiaz adibide bakarra aipatzen da *OEH*-n, *Pronus*-ekoa hain zuzen ere; Ressegueren ondokook esanahi bera izan lezakete: 7 (*Eliçaren eguitate usatiaren arau* {...} *Meça eta Officio Dibino celebraturen direnetan idirenen direner*), 14/15 (*Fidelen adelatceco Ceremonia edo eguitate saintu hartara* [aipatutako Prozesionera]). *Pronus*-etik jasotako *IganPr* 17 (*eliça ama saintaren eguitaté hounaren araur*) ere kontuan izan behar da.

Aplikatu (*Preg*) / *erexeki* nahiz esaldia aldatu (*Pr*).

Applica diotçogun bada [othoitz] *guciac bere* [Purgatorioan den arimaren] *be-
khatuen satisfactionetan* / *erexequi diçacogun oro bere becatien satisfactionetan*
(*Pr* 30). {...} *applicatuco daroztegu ontassun hauc* [othoitzak] {...} *arima beba-
rrean daudenei* / [Esaldia aldatuz] {...} *hontarçun boyec oro diçogun gincoari*
esquent {...} *arima behar etan direné gatic* (*Pr* 31).

- *OEH*-ren arabera, "[aplikatu] aparece, desde Leizarraga, generalmente en catecismos y textos de léxico no muy cuidado". Zubererazko testu zaharre-

(95) Dena den, *üSatü* agertzen da inoiz: Bp I, 86; Ress 7 (*eguitate usatiaren arau*); Mercy 8, 32, 35, 35.

(96) Zubererazko adibideak: 1. 'egintza': ik. Maister III 38, 1; *IganPr* 7; Ip *Hil* 130 (ik. gainera Iri-
goien 1957: 174); Gèze 'oeuvre, action', Lrq '(1) agissement'. 2. 'Jokatzeko modua, jokabidea': ik. Maister I 18, 5; Lrq '(2) procédé'.

tan adibide bakarra ediren dugu, baina ez da aztergai ditugunen pareko: Mercy 22 [Birjina] *çoure ouhouratcez adoracione berbecibatez aplicatcen direneki juntatcia*. Ik. gainera OEH-tik jaso ditugun *UskLiB* 53 ([Jesusen] *mereximentiac aplikatiak izan daitzadan*) eta *CatS* 46 (Jinkuaren *zerbütxiari bere büria aplikatü*); Gèzek biltzen du ('appliquer').

Libratu (Preg) / *idoki* (Pr).

{...} *othoitx eguiten diogula gure Jainkoari placer duen bere pena gucietaric libratuic Parabisuco gloria sainduan errecibitu* / {...} *pena orotaric idoquiric, paradussuco gloria saintian eçarri* (Pr 30).

- Aurreragoko *bere penetaric libratuic*, berriz, *bere penetaric solthaturic* zubereratu zen (*Pronus* 32). *Libratu* agertzen da inoiz zubererazko testuetan; oro har aztergai dugunaren antzeko testuinguruetan, gainera: *OthoiCant* (53 *Bihotça libra içadaçu*, *Pena soerte orotaric*, 55, 79, 81, 91), *IganPr* (5 *gaitcetaric libratu*, 6). Gèzek biltzen du ('délivrer').

Errezibitu (Preg) / *ezarri* (Pr).

{...} *othoitx eguiten diogula gure Jainkoari placer duen bere pena gucietaric libratuic Parabisuco gloria sainduan errecibitu* / {...} *pena orotaric idoquiric, paradussuco gloria saintian eçarri* (Pr 30).

- *Errezebitü* usu agertzen da zubererazko testu zaharretan, batez ere 'Jauna hartu' (ikus *Pronus* 15) eta 'jaunartu' adierez, baina baita 'jaso' esanahiaz ere. Ikus *BpHizt.* ('Norbait nonbait) hartu' adieraz ondokootan aurkitu dugu: *CatOlo* 11, 44; *OthoiCant* 19; *Mercy* 21, 25.

Disposatu (Preg) / *adelatü* (Pr).

{...} *disposa çaitetzte çuen arimen haren gracion eçartcera* / {...} *adela citeyé* {...} (Pr 32).

- *DispoSatü* (ik. 4.2.1), *adelatü* bezala, badarabilte zubererazko autore zaharrek.

Ofensatu (Preg) / *ogen egin* (Pr).

{...} *ceren guciz ona çarelaric offensatu çaitudan* / {...} *oguen eguin baiterichut* (Pr 33).

- *Ofensatü* maiz darabilte zubererazko idazle zaharrek (ik. 4.2.1).

Fagoratu (Preg) / *ürgatzi*, *sokorritü* (Pr); *-(r)en fagoretan* (Preg) / *-(r)entako* (Pr).

Purgatorioco penetan diren arimen fagoratcera / {...} *vrgaztera* (Pr 29); {arimak} *fagorateaz* / *vrgatz ditçatcien* (Pr 31); *fagoratu behar baitire Purgatorioco penetan diren arimac* / {...} *socorritu* (Pr 31). N. *cenaren arimaren*; *ceñen fagoretan egungo egunean erraiten baitire Eliça hunetan Meça sainduac* {...} / {...}, *çoinentaco* (Pr 30).

- Zubererazko testu zaharretan, besteak beste, *faboritü* agertzen da (ik. 4.2.1). Belapeirek, behin, *Materreren faboratceco-ren* ordez *honki eguiteco* (I,

84) ezarri zuen. *Pronus*-en idazlearen *fagoratu* / *sokorritü* aldaketa ez da, jakina, txukuntasunaren adierazgarri. Belapeirek ez darabil *sokorritü*, baina mailegu hedatua da zubererazko testuetan (ik. AS 1041). “Ceñen fagoretan” *goinentaco* bihurtzean autoreak mailegua baztertu du, baina frantsesaren eraginpeko erabilera dateke destinatiboaz baliatzea (ik. Pikabea 1993: 158 eta ond.).

Prinzipalki (Preg) / *orotan gainti* (Pr).

[Fagoratu behar baitire] *Meça sainduetz principalqui, eta guero {...} / meça saintiez orotan gainti, guero {...}* (Pr 31).

- Ik. 4.2.1. *prinzipal, prinzipalki*.

Fermu (Preg) / *oso, osoki* (Pr).

{...} *etborquicunerat bekhatu guciataric beguiratceco intentione fermu batequiñ / {...} eta ossoqui hitz emaiten etcireyela guebiago becatiala eroriren* (Pr 32). {...} *harcendut borondate fermu bat ez guebiago bekhaturic eguiteco / {...} boronthatè ossobat {...}* (Pr 33).

- Ik. 4.2.1. *fermo*.

Konplitu (Preg) / *egin* (Pr).

emanen çaitan penitenciaren complitceco [borondatea] / *emanen çaitadan penitenciaren eguiteco* (Pr 33).

- Ik. 4.2.1. *konplitiü*.

4.3. Manamenduak eta otoitz gehienak zubererazko testu zaharretan

Pronus eta *Catechima* alderatzeko beste bide bat Elizaren eta Jainkoaren manamenduak eta otoitz garrantzitsuenak (*Gure Aita, Salüatzen zütiüt, Maria, Sinisten diüt* eta *Kofesatzen niz*) erkatzea da. Zubererazko beste bi testu ere izango ditugu kontuan: *Maytieren katixima* (1706) eta *Igantçtaco Pronoua* (c. 1757).

1. Elizaren manamenduak.⁹⁷

Ez zeuden Jainkoarenak bezain finkatuta, eta badira zenbait desberdintasun (kopuruan nahiz eduki zehatzean) testuen artean.⁹⁸ Beraz, esanguratsua da *Pronus*-en eta *Catechima*-n kopurua bera izatea (zazpi), eta biak hitzez hitz bat etortzea. Are esanguratsua go zazpigarren zenbakiaren azpian bi manamendu biltzea, nahiz eta elkarren artean zerikusirik ez duten: 7. *Tempóra deuetatiez eztaguijala ezteyc, eta detche-ma primiciac paca itçac chuchenqui* (Pr. 16); 7. *Tempora deuetatiez eztaguijala Ezteyc: eta Detche-ma, Primiciac paca itçac chuchenki* (Bp I, 47).

(97) Ikus *Pronus* 15, 16; Bp 47; *CatOlo* 6; *IganPr* 10.

(98) *Pronus*-eko *Elizaren maniak* eta *Materrearen Elizaren manamenduak* (1623, 9-11), esaterako, ez dira guztiz berdinak. Adibidez, *Pronus*-eko 4. *Eliçaz manatu bestac beguira itçac leyalqui* ez dago *Dotrina Christiana*-n. Materrek, gainera, bi sail egiten ditu: manamenduak (bost) eta debekuak (bi).

Maytieren katiximan manamenduak gehiago dira: hamar. Aipatu berri den zazpigarrena bitan banatzen da, eta, gainera, beste bi gehitzen: 9. *Escumucatier ibes eguic, icentatu direner particularki*. 10. *Ibaur escumucatu iġatianian, leben beno leben absolvi eraġadi*. *Pronus*-eko testua hitzez hitz gordetzen da lehen zortzi manamenduetan.

Igantętaco Pronoua-n manamenduak sei baino ez dira, eta testua bestelakoa da, nahiz eta *Pronus*-eko lehen seien pareko edukia izan. Adibide bat: 2. *Bekhatiac cofessa itġac mendrenetic ourthbian behin chuchenki* (cf. *Pronus*: 2. *Hirę becatiac oro cofessa itġac, ourthbian behin gutiena*).

2. Jainkoaren manamenduak⁹⁹.

Bederatzigarren manamenduan *Pronus*-en eta *Catechima*-n *onhex eztezala* dago, baina Maytieren dotrinan eta *IganPr* testuan *desira eztezala*. Belapeire eta *Pronus*-en arteko ezberdintasun apurrak ondokoak dira (*Pronus* / Bp): 1. *gaineti* / *gagnetic*, 8. *iagoiti* / *iagoitic*, 9. *Araguizco* / *Araguiazco* eta *baici* / *baicic*.

Maytiek ere hitzez hitz dakartza *Pronus*-eko manamenduak, aipatu salbuespena kenduta (9. *desira*). Gainerako aldeak: 1. *gainetic*, 8. *jagoitic*, 9 *baicic* eta 10. *Besteren bona* (*Pronus*: 10. *Besteren honic*). *IganPr* testuak ez dakartza hitzez hitz *Pronus*-ekoak.

3. Gure Aita.¹⁰⁰

Pronus-en, Belapeiregan eta Maytiegan testu bera agertzen da ia hitzez hitz. Ezberdintasun bakarrak: *goure oguen eguiler* (Bp) / *gouri o. e.* (*Pronus* eta *CatOlo*); *ezguiġatġula* (*Pronus*) / *ezkitzazüla* (Bp, *CatOlo* eta *IganPr*).

IganPr testuan *Gure Aita* ez da hitzez hitz bera. Honako desberdintasunak daude: *jin bekigu ġoure erresoma* (*Pronus*: ġ. e. *gin b.*), *compli bedi ġoure boronthatia celian beġala, lurrian ere* (*Pronus*: ġ. *bor. eguin bedi c. b. l.*), *emaguġu egun gouru egun oroġco oguia* (*Pronus*: *Iguġu e. g. eguneco o.*) eta *gaiġkitic* (*Pronus*: *gaitz etic*).

4. Agur Maria: *Salütatzen zütüt, Maria*.¹⁰¹

Pronus, Belapeire eta Maytieren artean ezberdintasun bakarra dago: *Maria saintia* (*Pronus*) / *Maria Sainsta* (Bp eta *CatOlo*; eta *IganPr*). *IganPr* testuan badira beste hiruekiko aldeak: *Jauna duġu* (beste hiruetan: *J. da*), *emaġte ororen gagnetic* (*e. o. artian*), *benedicatu duġu* (*b. da*), *otboi eguiġu gouregatic bekhatore guirelacoġ* (*otboitz e. gü bekhatore gatic*).

5. Sinisten dut.¹⁰²

Testuen arteko aldeak ez dira handiak: *aldę escuinian* (*Pronus*) / *aldescugnian* (Bp eta *CatOlo*), *piztia* (*Pronus*) / *p(h)itzia* (Bp eta *CatOlo*), *Spiritu Sainstiaz* (*CatOlo*) / *Espiritü Sainstiaz* (*Pronus* eta Bp), *ayta* (*CatOlo*) [6. misterioan] / *Jinko Aita* (*Pronus* eta Bp), *Bethi iragnen den bicitcia* (*CatOlo*) / *Bethi irainen dian bizitzia* (*Pronus* eta Bp); *Catechima*-n amaierako *hala biz* falta da.

Igantętaco Pronoua-n ere bada aurrekoekiko ezberdintasunen bat: *ġougn concebitu iġan beita* (aurreko hiruetan *zoin izan baita konzebitü*), *celietarat* (*zelietrat*), *althe escugnian*, *pġitcia*, *bethi iragnen dian*.

(99) Ikus *Pronus* 13-15; Bp 46, 47; *CatOlo* 5, 6; *IganPr* 9, 10.

(100) Ikus *Pronus* 21; Bp 41, 42; *CatOlo* 8, 9; *IganPr* 6.

(101) Ikus *Pronus* 22, 23; Bp 42; *CatOlo* 9; *IganPr* 7).

(102) Ikus *Pronus* 5, 6; Bp 39, 40; *CatOlo* 9, 10; *IganPr* 8.

6. *Kofesatzen niz*.¹⁰³

Apostolu saintier iondané Petiri, eta iondané Pauleri (Pronus) / A. s., j. Pph. e. j. P., goure Patron N. Saintiari (CatOlo) / iondane Petiri eta Paule Apostolu saintier (Bp) / Pbetiri eta Paule Apostolu saintier (IganPr). Testu bakoitzean, beherago, sintagma hauek errepikatzen dira, nor kasuaren atzizkiez.

Beste saintü orori {...} beste saintiak oro (Pronus, Bp) / beste Saintu eta Santa orori {...} beste Saintu eta Saintiac oro (CatOlo) / saintu orori {...} beste saintiac oro (IganPr). Belapeiregan eta bat gehiago dago (lehenengoa): *eta beste saintiac oro; Eta çu {...}*.

Maytiek *ayta spirituala* idazten du (Pronus, Bp *Aita Espiritüala*; IganPr: *aita eçpirituala*). *Igantçtaco Pronoua*-n diren gainerako ezberdintasunak: *Cofessatcen nuçu* (gainerako testuetan *niz*), *otboi deçaçun enegatic goure Jinco Jauna* (gainerakoetan *Jinkoa o. dezazien e.*).

7. Lau testuetako puntuazioa alderatzea ere interesgarri gertatzen da. Elizaren manamenduak, Jainkoarenak eta Gure Aita izango ditugu aztergai.

7.1. Elizaren manamenduak

Catechima-n *Pronus*-en baino letra larri gehiago dago (Bp: 1. *Meça, Besta*; 3. *Bazcoz*; 7. *Ezteyc, Detchema, Primiciac*); izan ere, *Pronus*-en, puntu ondorengo maiuskulez gain, bakarra dago: 3. *Ore Creaçalia* (Bp ere C-).

Puntuazioari dagokionez, *Catechima* eta *Pronus* bat datoz lau komatan: 1. *Igantç meça ençun eçac, eta besta manatiez denotqui*. 5. *Laur temporac, vigiliac, eta goroçuma barour itçac ossoqui*. 6. *Ostiralian, ez nesquenegunian ezteçala ian araguiric*. Baina badira desberdintasunak ere: 2. *Hiré becatiac oro cofessa itçac, ourthian behin gutiena* (*Pronus*; *Catechima*-n ez dago komarik); 7. {...} *eztaguiala ezteyc, eta detchema primiciac paca itçac chuchenqui* (*Pronus*), baina {...} *Ezteyc: eta Detchema, Primiciac {...}* (Bp).¹⁰⁴

CatOlo-n puntu ondorengo hitzek bakarrik dute letra larria hastean. Bestalde, *Pronus*-en baino koma gutxiago agertzen dira (*Pronus*-en koma: _): 1. *Igantç meça ençun eçac _ eta besta manhatiez devotki*. 2. *cofessa itçac _ ourthian behin gutiena*. 5. *Laur themporac, vigiliac _ eta goroçuma*. 6. *Ostiralian _ ez neskenegunian*. Maytiek ez du ezartzen komarik eta-ren aurrean.

IganPr-n hasierako letra larriez gain, 1. *Meça* agertzen da. Manamenduen barnean ez dago inolako puntuaziorik, eta bakoitzaren amaieran koma agertzen da (azkene-koaren ostean puntua).

7.2. Jainkoaren manamenduak

Letra larri gehiago daude *Catechima*-n, *Pronus*-en puntu ondoren bakarrik ezartzen baitira; puntu ondorengoak ez direnak, Belapeiregan: 3. *Gincoa*, 4. *Ama, Luçazki*.

(103) Ikus *Pronus* 9, 10; Bp 68, 69; *CatOlo* 10; *IganPr* 3.

(104) Egia esan, *Catechima*-n bertan ere bada desberdintasunik. Izan ere, Elizaren manamenduak banan-banan errepikatzen dira I, 106. orrialdetik aurrera, eta testua ez da guztiz bera. Letra larriei dago-kienez: 5. *vigiliac, goroçuma* (I, 47) / *Vigiliac, Goroçuma* (I, 110); 7. *Ezteyc* (I, 47) / *ezteyc* (I, 112). Puntuazioan ere bada alderik: 6. *Ostiralian, ez neskenegunian* (I, 47) / (*Pronus*-etik aldentuz) komarik gabe (I, 111); 7. *eztaguiala Ezteyc; eta Detchema, Primiciac paca* (I, 47) / (*Pronus*-ekin bat etorritz) *eztaguiala ezteyc, eta Detchema Primiciac paca* (I, 112).

Puntuazioa ia bera da; zortzi koma agertzen dira leku berean (testua *Pronus*-etik hartuko dugu):

2. *Gincoaren icena iura ezteçala, ez besté gaiçaric gaiçaric behar gabé.* 3. *Igantiac beguira itçac, gincoa cerbutchatcen diala deuotqui.* 4. *Aita eta ama ohora itçac, lurrian bici adin luçazqui.* 5. *Guiçon erbailé eziçala {obraz}, ez boronbatez.* 6. *Luxurious eziçala gogoz, ez corpitcez.* 7. *Besteren hona euax ezteçala, ez daquialaric eduqui.* 8. *Iaquilé falsu eziçala, ez iagoiti gueçurti.* 9. *Araguizco obra onhex ezteçala, ezconcez baici.* Azken manamenduan ez datoz bat. 10. *Besteren bonic nahi eztiala, eduquiteco gaistoqui* (*Pronus*; *Catechima*-n ez dago komarik).

Maytiék, puntu ondorengoez gain, badu beste letra larririk: 2. *Jura*, 4. *Luçazki* eta 10. *Gaistoki*. Ez zuen koma bat ere idatzi.

IganPr-n, 3. *Jincoua* da puntu ondorengoa ez den maiuskula bakarra. Koma bakarra agertzen da esaldi barrenean (9. *Araguiaçco obra desira eçteçala, noun eçten eçcountcia-reki*), eta manamendu bakoitzaren ostean koma dago (azkenekoaren ondoren puntua).

7.3. Gure Aita

Letra larrietan ez datoz bat (puntu ondorengo ez direnak aipatuko dira): *Pronus: Aita, Eta* (; *Eta* ezguitçatçula); *Bp Celietan, Erresuma, Celian; CatOlo: Saintuki*. Puntuazioan ere ez datoz bat; ikus ditzagun kopuruak: *Pronus* 4 (,), 5 (.) eta (;) bat. *Bp* 4 (,), 2 (.) eta (;) bat. *CatOlo* 7 (,), 2 (:) eta (.) bat (azken azkenean).

IganPr-n, puntu ondorengoez gain, letra larri bat dago: *Aita*. 5 (:), 4 (,) eta (.) bat agertzen dira.

4.4. Egindako azterketaren ondorioa

1. Badira *Pronus* eta *Catechima* laburra lotzen dituzten hainbat ezaugarri ortografiko eta lexiko. Ortografiaz den bezanbatean, idazlearen nolabaiteko kezka eta ardu-ra adierazten duen grafien erregulartasuna azpimarratu behar da. Horretaz gain, berdintasun aipagarri eta indartsutzat jotzen ditugu ondokook: *oa* eta *oe* (*oè*) grafia sistematiakoak, *o* > *u* ez seinalatzeko joera, <*i*> eta <*y*>-ren erabilera (-*VyV*- sistemati-koa eta -*Vy* : -*Vi* txandakatzea), [ph] ere *p* idaztea, *manatu b*-rik gabe idaztea, *tempôra* edo *tempôra* idaztea (*b*-rik gabe), frantsesetiko grafia errepikatuak (*ff*, e.a.) gutxitan erabiltzea, dardarkariaren aurretik bokal protetikoa idaztea; absolutuan bakarrik eranstea *bat* aurreko elementuari, eta, deklinabideko kasu horretan ere, solte idaztea lotuta baino gehiagotan; eta *gatic* lotu gabe idazteko joera (eta bestalde *enegatic*, *cihaurgatic*, e.a.).

Frantsesetiko grafia bituak (*ff*) ia ez erabiltzea nahiz dardarkari aurretik bokal protetikoa idaztea eredu erromanikoekiko mendetasunetik aldentzeko joera baten erakusgarri izan litezke. Nahi horrekin lot dezakegu zenbait maileguren ordez euskarazko hitz zaharrez baliatzeko isuria. Izan ere, Belapeire eta *Pronus*-en idazle ezezaguna bat datoz zubererazko testu zaharretan usu aurkitzen ditugun zenbait mailegu "bartzertzean": *-ble* atzizkidun izenondoak, *orazione*, *proximo*, *deSir*, *deSiratü*, *moian* (*moien*), *obligatü*, *obligazione*, *ofensatü*. Nahiago dituzte, besteak beste, *otboitz(e)*, *kbristi lagün*, *onbetsi*, *eginbide* zein *ogen egin*. Idazkera lantzeko eta zaintzeko kezka bera agertzen da iturriak (*Materre* eta *Pregari(o)ak*) eta zubererazko bi testuak alderatze-

an, maileguak gaitzetsiz euskal hitz zaharragoak erabiltzen baitira. Bestalde, *elizaren gogoan* esapide bitxia berdintasun nabarmena da.

Zeharo finkatu gabe zeuden Elizaren manamenduek lotu egiten dituzte *Pronus* eta *Catechima*, iduri baitu lehen testutik bigarreneira igaro direla (gogoratu zazpigarrenaren bikoiztasunaz esana); puntuazioa ere antzekoa da. Finkatuago zeuden Jainkoaren manamenduetan, bederatzigarreneko debekuak (*onhex ezteçala*, eta ez *desira eztezala*) elkartu egiten ditu bi testuak; bestalde, puntuazioan (komak) ia bat datoz. Aztergai izan ditugun bi testuen puntuazioa aztertu eta alderatzea interesgarri litzateke, zalantzarik gabe. Izan ere, autore baten puntuazioa haren ortografia baino ere pertsonalagoa zen. Horregatik, edizio modernoetan ohikoa izan den gaurkotzea —hots, puntuazioa egungo moldeetara ekartzea— gaitzetsi egiten du N. Catach-ek: “(...) il est plus délicat de toucher à la ponctuation d’un auteur qu’à son orthographe, précisément parce qu’elle est plus personnelle, qu’elle fait partie de son style et qu’on en connaît moins les secrets” (1994: 112).

2. Bi testuak urruntzen dituzten desberdintasunak ez dira berdintasunak bezain garrantzitsu. Grafiei dagokienez, ortografiaren bilakaera orokorrak azaltzen du 1696ko testu batean, 1676ko batean ez bezala, <j> kontsonantea agertzea, eta <u> eta <v> bereiztea. *Pronus*, *Catechima*-ren lehen partea eta *Catechima*-ren bigarren parte bilakaera baten urratsak dira:

- (a) *Pronus*: ez dago <j> kontsonanterik; *u* eta *v* kontsonante nahiz bokal izan daitezke
- (b) Bp I: frikaria irudikatzeko <j> eta <i> (<j> gehiagotan agertzen da); *u* bokala eta *v* kontsonantea bereizten dira, baina bada sistema zaharraren aztarnarik (*erreceui*, *Vduri*)
- (c) Bp II: lehen partean baino nagusiago da <j> berria; *v*-, *-u*- sistema zaharraren aztarnarik ia ez dago

Que, qui (Pronus) / ke, ki (Catechima) desberdintasuna aipagarriago da. Zernahi ere den, *Pronus* Belapeirek idatzia balitz, autorearen bilakaeraren urratsetako bat erakuts lezake *Catechima*-ren lehen parteak, atal horretan 19 aldiz agertzen baita bigarrenaren behin ere erabili ez zen *qu(e,i)*. *Pronus* testuan sabaiko sudurkaria eta [kh] ez markatzea ere desberdintasun azpimarragarriak dira; <gn> eta <kh> dituen *Catechima*-ko grafia-sistema zehatzagoa da, ebakeratik hurbilago dago.

Lexikoaz den bezanbategan, ezberdintasunen artean *Pronus*-en *sokorri*, *sokorritü*, *fidel*, *errendatü*, *oferitü* eta *perfekzione* maileguen adibide bana agertzea aipatuko dugu. Eta ondoko bikoteok (*Pr. / Catechima*):

berriz erosi / arrososi; pakto egin / hitza hartü; aberatstarziün espiritüalak / hon espiritüalak; -ren araura / -ren arau; Aingürü begirazole / Aingürü begirari; ez... hiüts, bena orano (?) / ez solamens... bena bai orano, ez solamens... bena bai ere.

3. Behin-behineko azterketa honek bi testuen arteko berdintasun nabarmenak agerrarazi ditu, eta, beraz, *Pronus* Belapeirerena izan daitekeelako hipotesia indartu egiten du.

Bibliografia

- Agirre Sarasola, Pello. 1996. "Belapeireren *Catechima Laburra*-ri buruzko ohar jakingarri zenbait", *Euskera* XLI, 1996, 1-2 (67-71).
- _____, 1997. *Athanase Belapeire: Catechima laburra (1696). Autorearen garaia, nortasuna eta idazlanak. Grafiak eta fonologia. Edizio kritikoa eta biztegia*. Doktore-tesi argitaragabea.
- Altona, Patxi. 1987. *Juan de Tartas. Onsa hilceco bidia-ren bi leben kapituluak burbil saio gisa*. Deustuko Unibertsitateko Argitarapenak.
- Altzibar, Xabier. 1992. *Bizkaierazko idazle klasikoak. Mogeldarrak, Astarloatarrak, Frai Bartolome: Nortasuna, Idazlanak, Grafiak*. Bilbo: Bizkaiko Foru Aldundia.
- Azkue, Resurrección M^a de. 1969² [1905-1906]. *Diccionario vasco-español-francés*. I eta II. Bilbo: La Gran Enciclopedia Vasca.
- Bela, Jacques = TAV (183-187).
- Belapeire, Athanase. 1696. *Catechima laburra eta Jesus-Christ Goure ginco jaunaren eçagutcia, Salvatu içateco {...}*. Pabe: Jérôme Dupoux.
- _____, Ik. Davant.
- Biedermann-Pasques, Liselotte. 1992. *Les grands courants orthographiques au XVIIe siècle et la formation de l'orthographe moderne. Impacts matériels, interférences phoniques, théories et pratiques (1606-1736)*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Blecua, Alberto. 1987. *Manual de crítica textual*. (Literatura y Sociedad, 33). Madrid: Editorial Castalia.
- Bossuet, Jacques-Bénigne. 1687. *Catéchisme du Diocèse de Meaux. Par le commandement de Monseigneur l'Illustrissime & Révérendissime Jacques Benigne Bossuet Evêque de Meaux {...}*. Paris: Sebastien Mabre-Cramoisy. BN, D 28524. Edizio berekoa da BN, D 28525 (izenburu orrialdea dute desberdin: Pariseko inprimatzaileaz gain honakoa hau aipatzen da: "Et à Meaux, chez Veuve de Claude Charles [...]").
- _____, Bossuet-en katiximaren ondorengo zenbait edizio ere izan dugu eskuartean: 1688 (BN, D 28527), 1691 (baina hirugarren partea 1687ko ediziokoa du: Sebastien Mabre-Cramoisy; BN, D 28528), 1701 (BN, D 28529). XIX. mendeko edizio batez ere baliatu gara:
- _____, 1860. *Catéchisme de Bossuet évêque de Meaux. Nouvelle édition contenant Le Petit Catéchisme ou abrégé de la Doctrine Chrétienne, Le Catéchisme pour les enfants que l'on prépare à la Première Communion, et le Catéchisme des Fêtes*. Poitiers: Henri Oudin.
- Brunot, Ferdinand. *Histoire de la langue française des origines à nos jours*. XIII liburuki. Paris: Armand Colin, 1905 (Ed. berria G. Antoine, G. Gougenheim eta R.L. Wagner-en zuzendaritzapean 1966).
- Casenave-Harigile, Junes. 1989. *Hiztegia Français-Eüskara Züberotar eüskalkitik abiatzez*. Ozaze: Hitzak.
- _____, 1993. *Hiztegia II. Eüskara-Français Xiberotar eüskalkitik abiatzez [Bigerren zatia Xiberotar Aditza]*. Ozaze: Hitzak.
- Catach, Nina. 1968. *L'Orthographe française à l'époque de la Renaissance (Auteurs - Imprimeurs - Ateliers d'imprimerie)*. Genève: Librairie Droz.
- _____, 1993 [1978]. *L'orthographe*. Coll. Que sais-je?, 685. Paris: P.U.F.
- _____, 1994. *La ponctuation*. Coll. Que sais-je?, 2818. Paris: P.U.F.
- Catechima Oloroeco diocezaren cerbutchuco ecinago Illustre eta oboragarry Messire Joseph de Revol banco apezcupiaren manuz eguina. Eta çuberoa herrico uscaldumen amorecatic uscarala utçulia Messire Jacques de Maytie Oloroeco Calongiaz eta banco Vicari Generalaz*. [Pabe]: Jérôme Dupoux, 1706.
- Catechisma Oloroeco diocezaren cerbutchuco Joseph de Revol banco Apphezcupiaz eguina, emendatia eta berris imprimatia François de Revol Oloroeco Apezcupiaren manuz*. Pabe: Jean Dupoux, 1770 [lehenengo edizioa 1743 ingurukoa dela, guk Vinson 44.c.d. ediziotik aipatzen dugu].

- Catichima edo fediaren eta guiristino-eguien explicacione laburra*, Charles-Auguste Le Quien de Laneufville, Aquiceco Juan Apezpicu {...}. 1786 [c. 1741]. Akize: G. René Leclercq. (Chicagoko ale baten kopia darabilgu: Collins 1297).
- Davant, Jean Louis (arg.). 1983. *Belapeyre (Athanasie). Catechima laburra eta Jesus-Christ goure Ginc jaunaren eçagutcia salvatu içateco* (Euskararen lekukoak, 7). Bilbo: Euskaltzaindia.
- Doctrina Christiana, Bayonaco Leoni Illustrissimo eta Reverendissimo Ipizpicuaren manuz bere Diocesaco eguiña*. Baiona: Antonio Fauvet.
- Formulaire de Prône en langue basque (...) réédité (...) et suivi de quelques observations linguistiques (...) par le Prince Louis-Lucien Bonaparte. Deuxième Réimpression*. Londres, 1866. [h.d. D'Olce-ren *Pregariac Bayonaco Diocezacotz*-en edizioa; orij. Bordele, 1651] (J.U. 3577).
- Gèze, Louis. 1873. *Éléments de Grammaire Basque, dialecte souletin, suivis d'un vocabulaire basque-français et français-basque*. Baiona: Impr. de Veuve Lamaignère; facs. Donostia: Hordago, 1979.
- Igantçtaco Pronoua, eta bilén pronoua*. Pabe: G. Dugué eta J. Desbaratz, datarik gabe (c. 1757, apud Vinson 86).
- Inchauspe, Emmanuel. 1856. "Notes Grammaticales sur la langue basque", *Le Saint Évangile de JCb selon Saint Mathieu (...)*, aip. (i-xlvi).
- _____, 1858. *Le verbe basque*. Baiona: Impr. de Veuve Lamaignère, eta Paris: Benjamin Duprat. Facs. Donostia: Hordago, 1979.
- Lacaze, Louis. 1884. *Les Imprimeurs et les Libraires en Béarn (1552-1883)*. Pau: Léon Ribaut, libraire-éditeur.
- Lafon, René. 1937. "Tendance à la palatalisation de la sonante *u* dans les parlers basques du Nord-est", *RLiR* XIII (73-82).
- _____, 1948. "Remarques sur l'aspiration en basque", in *Mélanges offerts à M. le professeur Henri Gavel*. Toulouse (55-61).
- _____, 1958. "Contribution à l'étude phonologique du parler basque de Larrau (Haute-Soule)", in *Miscelánea Homenaje a André Martinet (II)*, Canarias: Universidad de La Laguna (77-106).
- _____, 1962. "Sur la voyelle *ü* en basque", *BSL* LVII (83-102).
- _____, 1965. "Contact de langues et apparition d'une nouvelle voyelle: *u* et *ü* en basque", *Actes du Xme. Congrès International de Linguistique et Philologie Romanes. Strasbourg 1962*. Paris: Klincksieck (901-909).
- Larrasquet, Jean. 1939. *Le Basque de la Basse-Soule orientale* (Collection Linguistique publiée par la Société de Linguistique de Paris, XLVI). Paris: Klincksieck.
- Lavagne, Xavier. 1980. *Impressions palloises et béarnaises 1541-1789*. Pabeko udal liburutegian 1980-12-11 eta 1981-02-07 bitartean izandako liburu erakusketaren katalogoa.
- _____, *Recension des impressions palloises et béarnaises 1541-1789*. 3 liburuki. Pau: Bibliothèque municipale, 1981, 1982, 1982.
- Lavieuvville, P. 1985. *Lavieuvville-Harosteguy. Bayonaco Diocesaco bigarren Catichima*. Villasanteren edizioa. (Euskararen Lekukoak 11). Bilbo: Euskaltzaindia.
- Lebrun, François. 1979. "La prédication au XVIIIe siècle", in *Histoire vécue du peuple chrétien, II*, Jean Delumeau (zuz.). Toulouse: Ed. Privat (43 eta ond.).
- Lhande, Pierre. 1926. *Dictionnaire Basque-Français*. Paris: Gabriel Beauchesne.
- Maister, Martin. 1757. *Jesu-Kristen Imitacionia Çuberouaco uscarala, herri beraurtaco apheç bateç, bere Jaun apheçcupiaren baimentouareki utçulia*. Pabe: Dugué eta Desbaratz.
- Materre, Estebe. 1623 [1617]. *Dotrina Christiana Bigarren impressionean debocinozco othoitç eta oracino batçuez berreturic (...)*. Bordele: Jacques Millanges (Oxfordeko alearen kopia darabilgu).
- _____, eta Duronea apaiza. 1693. *Bouqueta lore divino ena bereciac eta Duronea apeçac T.P.S.V. Aita Materren liburuari emendatuac (...)*. Baiona: Piores Dussarrat.

- Meditacioniac. Khristitarçuneco eguia, obligacione eta berthute principalez; hayen ondotic Meça saintuco, confessioneco, communioneco eta agoniaco otboitciac {...} oro Lapbourdico uscaratic, ciberoucoualat cerbait kbambioreki utçuliric.* Oloroue: B. Lapeyrette, 1844.
- Mercy, Alexis. 1780. *Andere Dona Maria Scapularicouaren Confrariaco, Bulla, Decreta, Statutac, eta Maniac edo Chediac {...}* (Frantsetetik itzulia). Paube: J.P. Vignancour.
- Michelena, Luis. 1964. *Textos arcaicos vascos.* Madrid: Minotauro [= L. Michelena - I. Sarasola, *Textos arcaicos vascos. Contribución...*, Donostia, Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo", 1989 (ASJU-ren gehigarriak, 11)].
- _____, 1985 [1961, 1977²]. *Fonética Histórica Vasca.* Donostia: Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo", (ASJU-ren gehigarriak, 4).
- Mozos Mujika, Iñaki. 1994. *Jean de Paris pastoralara: eskuzkeribuen azterketa eta iturriaren moldamoduak.* Tesi argitaragabea.
- _____, 1995. Tesiaren eranskina: Hegiaphaltarren eskuizkribua.
- _____, Jean de Paris pastoralaren A eskuizkribuaren transkripzioa (argitaragabea, Mozosek eskuratu dizkigun orrialdeak, makinaz idatziak).
- Oihénart, Arnaud d'. 1657. *Les proverbes basques recueillis par le S. d'Oibenart, plus les poesies basques du mesme Auteur,* Paris; facs. Tolosa: Eusko Ikaskuntza, Lopez Mendizabal, 1936.
- Orotariko Euskal Hiztegia.* 1987- . Bilbo: Euskaltzaindia; Desclée De Brouwer eta Mensajero.
- Othoitce eta cantica espiritualac Çubero herrico.* 1734. Pabe: Jean Dupoux.
- Oyharçabal, Beñat. 1990. *La Pastorale Souletine. Édition critique de "Charlemagne".* ASJU-ren gehigarriak, 15 [= ASJU 1988 XXII-3 eta ond.].
- Peillen, Txomin. 1983. "Belako zaldunaren Zuberotar hiztegia, XVIII. mendean", *FLV XV* (125-145).
- Pouvreau, Silvain. 1656. *Guiristinoaren Dotrina Eminentissimo Iaun Cardinal Duke de Richelieuc eguina. Silvain Pouvreau apezac escaraz emana.* Paris: Jean Roger.
- Pronus Singulis diebus Dominicis clarè & distinctè immediatè post Euangelium populo legendus* [aleak izenburu orrialdea falta du; ezartzen dugun izenburua lehenengo orrialdearen goienean dator]. c. 1676.
- _____, 2. ed.: *Les prières de Prone en basque (dialecte souletin) publiées par M^{sr} Arnauld-François de Maytie évêque d'Oloron, en 1676.* Antoine d'Abbadie (arg.). Baiona: Mme Veuve Lamaignère, 1874.
- Ressegue, P. 1758. *Sacramentu-Saintiaren aurhidegouaco maniac eta chediac. Esquiulaco parropia eligan, {...} Oleronco Jaun Apphezcupiaren manu eta baymentieki.* Franceseti, Usarala utçulia, Aurhidegouaren manuz, P. Ressegue bestela Mercy, Aurhidegouaco Prioreaz edo guebienaz. Pabe: Isaac Charles Desbaratz.
- Sarasola, Ibon. 1984-1995. *Hauta-lanerako euskal hiztegia,* Donostia: Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala; GK.
- Schuchardt, Hugo. 1988 [1900]. "Introducción a las obras de Leizarraga", I. Ruiz Arzalluz eta J.M. Vélez Latorre (itzultz.), *ASJU XXII-3* (921-1036) [= *ASJU*-ren gehigarriak 12].
- Tartas, Jean de. 1666. *Onsa hilceco bidia.* Orthez: Jacques Rouyer. *RIEV*-en ed. (1907-1911) darabilgu: *RIEV I* eta ond. Ik., gainera, P. Altuna.
- _____, 1672. *Arima penitentaren occupatione devotaq {...}.* Orthez: Jacques Rouyer.
- Vinson, Julien. 1984 (J. Urquijoren alean oinarritutako edizioa) [1891]. *Bibliographie de la langue basque (Volúmenes I y II). Con unas palabras sobre la presente edición de Luis Michelena,* *ASJU*-ren gehigarriak 9, Donostia.
- Zuazo, Koldo. 1989. "Zubereraren sailkapenerako", *ASJU XXIII-2* (609-650).